

A FELSŐTISZAI HADTEST 1848 DECEMBER — 1849 FEBRUÁR

Borus József

A SZABADSÁGHARC 1849 január eleji helyzetét tárgyalva, a legkülönbözőbb szerzők szinte egybehangzóan emelik ki, hogy a január 4-i, második kassai csatavesztés után a gróf Franz Schlik altábornagy vezette császári hadtest különösebb erőfeszítés nélkül haladhatott volna dél felé, és Tokajnál átkelve a Tiszán, az ekkor ideiglenesen fővárossá lett Debrecen is elfoglalhatta volna. Legelsőnek ezt a nézetet maga Mészáros Lázár hadügyminiszter, a Kassánál csatát veszített „éjszakai mozgó sereg”, később felsőtiszai vagy röviden csak feltiszai hadtest vezére fogalmazta meg, 1850—51-ben, a szabadságharcról írt emlékirataiban.¹ Szerinte, „ha a szerencsétlen kassai csata után nem időz az ellenség, hanem — mint az csak egy középszerű vezérhez is illett vala — utána nyomul a vert seregnek s Tokajt elfoglalja — mit könnyen lehet, a híd kezében lévén —, s ha a Tiszán túlsó részére átkel, ott készülöben levő újonc seregeket talál s mielőtt Perczel Török-Szent-Miklósnál csak hírét is hallaná, már Debrecenbe érhet.”²

Mészáros e véleménye nyomán Szeremlei Samu, a kiegyezés évében megjelent, „Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről” című munkájában már egyenesen azt állította, hogy „Schlicknek e győzelem után nem lett volna nehéz elfoglalnia Debrecen, sőt tán Váradot sem...”³ Még to-

¹ Mészáros Lázár életére és emlékirataira ld *Szokolay Viktor*: Mészáros Lázár külföldi levelei és életirata, Pest, 1867. és *Sirokay Zoltán*: Mészáros Lázár tábornok, az első magyar hadügyminiszter, Mátészalka, 1928. — Magukat az emlékiratokat ugyancsak *Szokolay* adta ki, Mészáros Lázár Emlékiratai címmel, két kötetben, Pesten, 1867-ben. Második kiadás uo., 1881.

² Mészáros Emlékiratai II.² k. 10. old.

³ Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. Pest, 1867. II. k. 11. old.

vább ment a centenáris „A szabadságharc fővárosa Debrecen” című munka egyik tanulmánya, mely szerint Kassa után „Schlick előtt nyitva volt a Tokaj, tovább pedig a Debrecen felé vezető út”, s ha az ellenséges vezér, ezt kihasználva, átör a Tiszántúlra, „a tiszántúli berendezkedés terve nem lesz végrehajtható s vele az egész küzdelem elbukhatik!”⁴

Ezekből az állításokból kétségtelen tény a kassai vereség, továbbá az, hogy ennek következtében Schlik hadteste 1849 január elején Kassától dél felé támadva, veszélyt jelenthetett Tokaj környékére, sőt a Tiszántúl északi részére is. Ilyen támadás azonban hetekig nem következett be, s amikor később mégis sor került rá, a magyar hadtest azt már újjászerveződve, megerősödve várta, fel tudta tartóztatni — így az ellenség nem juthatott át a Tiszán. Ebből tehát világos, hogy szó sem volt Debrecen veszélyeztetettségéről, még kevésbé az egész szabadságharcnak emiatt bekövetkezhető bukásáról.

A Schlik-hadtest támadása elmaradásának okára a hadtörténetírás mindmáig nem adott választ, mint ahogy nem vizsgálta meg részletesen a szabadságharc 1849 januári katonai helyzetét, és benne a kassai vereség körülményeit és következményeit sem. A régebbi irodalom a kérdést nem is igen vetette fel, s esetleges felvetése esetén nem tudta kielégítően megválaszolni. Horváth Mihály például csak annyit mond, hogy Schlik január 4. után „két hétig tétlenül vesztegelt”, minek következtében Mészáros utóda, Klapka „időt nyert a lehangolt sereget rendezni”.⁵ Valamivel részletesebb ennél Gelich; szerinte „Schlick Mészáros hadtestének futása után bátran nyomulhatt volna Miskolcz ellen, ha Zemplén megye és a nagyon tevékeny Szepesség magatartása nem akadályozta volna meg ebben. Mészáros veresége a nemzeti kormánynak, mely éppen Debrecenben készült megtelepedni, nagy gondot okozott, mivel az átmenet a Tiszán az ellenségnek úgyszólván nyitva állott. Hogy e nagy előnyt nem használta föl, annak oka csak csekély hadereje volt.”⁶ Megemlíthetjük végül Breit véleményét, mely Gelich megállapításán alapul. Schlik „nem tartotta magát elég erősnek arra, hogy a megvert Mészároost üldözve, kassai védő helyzetéből határozott támadásba csapjon át. E helyett Abaúj, Sáros, Szepes és Zemplén megyék lecsendesítése és biztosítása

⁴ A szabadságharc fővárosa Debrecen, 1849 január—május. Debrecen, 1948. 111. old. Ld. még 113. old. is!

⁵ Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848- és 1849-ben. Genfben, 1865. II. k. 268. old.

⁶ Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. Bp. é. n. II. k. 183. old.

céljából a legfontosabb irányokban mindhárom fegyvernemből alakított körjáratokat küldött ki...⁷

Gelich és Breit fenti állításainak, valamint a náluk többet nem mondó, idevágó egész irodalomnak az áttanulmányozása alapján úgy látszik, mintha a támadás elmaradásának oka a Schlik-hadtest gyengesége lett volna. A kérdés végleges megválaszolásához nézzük meg röviden ennek a hadtestnek a kassai ütközet előtti tevékenységét, majd helyzetét 1849. január 4-e után. Az „e háború osztrák tábornokainak legügyesebbike”, gróf Franz Schlik altábornagy vezette hadtest Dukla környékéről kiindulva, 1848. december 6-án tört be Sáros megyébe. A 8 gyalogzászlóalj, 6 lovasszászad, 2 gyalog- (1 hat- és egy tizenkétfontos) és 1 röppentyű-üteg erejű, tehát 7134 gyalogosból és 751 lovasból, illetve 27 ágyúból álló hadtest 3 dandárra oszlott. Fiedler, gróf Pergen és gróf Deym vezérőrnagy vezetésével.⁸

Ez az erő december 9-én akadálytalanul megszállta Eperjest. Továbbnyomulását december 11-én, Budamér és Kassa között a november végén — december elején alakult, jórészt nemzetőrökből és 19., 20. és 42. honvédszászlóaljból álló, Pulszky Sándor ezredes vezette magyar hadtest megpróbálta feltartóztatni. Papíron Pulszkyknak 9000 gyalogosa, 32 lovasa és 15 ágyúja volt, a valóságban ennek az erőnek legfeljebb negyed-részére lehetett számítani. A nemzetőrök jóformán kiképzés nélkül, hiányos fegyverzettel gyűltek össze. Nem sokkal volt jobb a helyzet a honvédszászlóaljknál sem; a 42. zászlóalj fegyvereit még az ütközet napjáig sem kapta meg.⁹

A harcot a magyar tüzérség kezdte, mégpedig sikeresen; első lövései Schlik környezetébe csapódtak be. Az ellenség ütegei nyomban válaszoltak, s hamarosan rohamra indult a császári gyalogság, mire a nemzetőrök szétfutottak, a szélrózsa minden irányába. A megmaradt erő két részre oszlott: a 19.

⁷ Breit József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. Második kiadás. Bp. 1929. I. k. 239. old.

⁸ Schlikről Georg Klapka: Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. Leipzig, 1851. I. k. 173. old. — A Schlik-hadtest harcainak részletes, sokszor regényes, egyoldalú leírása Franz Kočičzka: Die Winter-Campagne des Graf Schlik'schen Armeekorps 1848—1849. Olmütz, 1850. A hadtest létszáma Der Winter-Feldzug 1848—1849 in Ungarn. Unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz. Wien, 1851. 13—14. old., a hadrend Kočičzka 14—15. old. Gr. Pergen dandárát kezdetben Podhayski őrnagy vezette.

⁹ Az északkelet-magyarországi harcokra legjobb forrás a „Die Operationen des 1-ten magyarischen Armeekorps in Ober-Ungarn” című kézirat. Olt. Görgey-család levéltára. 1848—49. 11/b. fasc. Ennek nem egészen szabatos, a nevetek csak kezdetbetűkkel jelölő fordítása „Az I. magyar hadtest működése Felső-Magyarországon” címmel a Honvéd című lap 1867. december 16., 1868. január 6. s. köv. számaiban jelent meg. Közlője Szuper Sándor, 1848—49-es honvéd táborokari őrnagy volt. Ebből nyilvánvaló, hogy a német nyelvű szöveget is Szuper írta. — A következőkben a pontosabb német szöveget idézem.

zászlóalj a szepesi nemzetőrökkel és 3 ágyúval a Hernád jobbpartján állást foglalva, tűz alá vette és megállította a kassai úton előnyomuló császáriakat. A hadtest többi része, a 20., a 42. zászlóalj és a lengyel légió ezáltal időt nyert Kassa kiürítésére, s a tüzérségnek, a lőszernek és a felszerelésnek elindítására Miskolc felé. Schlik tüzérsége ekkor lőni kezdte a szepesieket, mire azok kénytelenek voltak elvonulni, Margitfalva irányába. Erre az osztrák könnyűlovasság, élükön Concoreggio őrnaggyal és Scudier századossal, Schlik vezérkarának főnökével, Kassától délre utána eredt a miskolci úton visszavonulóknak, remélve, hogy elfoghatják az egész magyar tüzérséget. Először elfogtak 100 embert és egy löporral, fegyverrel megakartott szekeret, de Bárczánál az utóvédet képező lengyel légiónak a napoleoni iskolában nevelkedett Wladyslaw Tchorznicki vezette 180 főnyi csapata bevárta őket. A lengyelek húsz lépésről sortűzet adtak; Concoreggio több társával együtt holtan bukott le lováról, Scudier százados sebesülten fogságba esett, mire a többi visszavágtatott. Ezután a két honvédszászlóalj és a lengyel légió akadálytalanul folytatta a visszavonulást Szinára, lerombolva maga mögött a hidakat.¹⁰

A császári hadtest a győzelem után Kassáról megkezdte a környező megyék meghódítását. A Honvédelmi Bizottmány ily módon időt nyert a betört ellenség megállításának és visszaverésének szervezésére. A hadtest vezényletét maga Mészáros Lázár hadügyminiszter vette át, Szemere Bertalan, a Honvédelmi Bizottmány tagja pedig teljhatalmú kormánybiztosként ment Felső-Magyarországra. A december 18-án Miskolcra érkezett Mészáros első feladatának a sereg újjászervezését, harc-képessé tételét tekintette, hogy mielőbb visszafoglalhassa Kassát. Mészáros és Szemere feladatát a kormány fontos intézkedésekkel segítette, folyamatosan küldte a pénzt és az újoncokat. A Duna és a Tisza vidékén alakuló honvédszászlóaljakat Miskolcra irányították; ezekkel és a másfelől érkezett erősítéssel a hadtest létszáma rövid idő alatt 8000 gyalogosra, 1600 lovasra és 25 ágyúra növekedett. A csapatok ugyan csak részben voltak kiképezve, Mészáros mégis remélte, hogy elérkezett a Kassa elleni támadás ideje.¹¹

¹⁰ *Kočzička* 26. s köv. old.; *Szuper S.*: Die Operationen... — A honvédekről, s különösen a 42. zászlóaljról elismeréssel szölt Kossuth a képviselőházban, az útközetről 1848. december 14-én tartott beszédében. Ld. Kossuth Lajos Összes Munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén, Sajtó alá rend. Barta István. Első rész. Bp. 1952. 732. old.

¹¹ Schlik Kassán *Klapka*: Nationalkrieg I. 177. old. és *Gelich* II. 94. s köv. old. — Mészáros és Szemere kinevezése és más intézkedések Kossuth XIII. 725. s köv. old. Ld. még *Szuper S.* id. mű.

Támadásának sikerét Mészáros Schlik erőinek megosztásával is törekedett biztosítani. Ezért kombinált hadműveletet tervezett: a Kassa ellen január 3-ra tervezett támadást Eperjes elfoglalásának kellett volna bevezetnie, január 1-én. A Szepességben tartózkodó Driska Szilárd százados parancsot kapott, hogy a szepesi nemzetőrökkel, a 19. honvédszászlóaljjal és 1 hatfontos üteggel Margitfalváról Berkin át nyomuljon Eperjes ellen. Ugyanezt kapta feladatul Rapaics Dániel őrnagy, az Ungvár — beregi nemzetőrökkel, a 21. honvédszászlóalj három századával és 1 háromfontos gyalogüteggel, Varannó, Sóvár irányából. E két — összesen 1400 főnyi — csapatnak január 1-én, hajnali 5 órakor Eperjest keletről és nyugatról egyidejűleg kellett volna megtámadnia. A város visszafoglalása után ez az erő északról, a hadtest pedig délről támadta volna Kassán a császáriakat.¹²

Ennek a látszatra tetszőleges tervnek két lényeges hibája volt. Egyrészt túlságosan bonyolult hadműveletet akart megvalósítani a fiatal, még össze sem szokott, puskaport nem, vagy alig szagolt hadtesttel, másrészt feltételezte, hogy Schlik továbbra is teljesen tétlen marad. Ez azonban másként történt. Az országba tört császári hadak legfőbb parancsnoka, herceg Alfred Windisch-Grätz tábornagy már december 12-én elhatározta, hogy a főváros ellen bekövetkező támadásba Schlik hadtestét is bevonja. Az előnyomulás irányát Schlik választhatta meg, Egeren, vagy Losoncon — Vácon keresztül. Az altábornagy mindenekelőtt Miskolc környékét akarta felderíteni, nyilván a Mészáros hadtestébe gyülekező erőkről kapott hírek miatt is. December 26-án, Kassán Fiedler dandárát helyőrségül hátrahagyva, megindult dél felé. A magyar hadtest Miskolcra már december 20-án a 4. honvédszászlóaljat néhány szakasz huszárral és fél háromfontos üteggel Szikszóra tolta előre, az ellenség figyelésére. December 24-én ez az elővéd erősítést kapott, Tchorznicki pedig több mint 500 emberrel Szántóra ment, hogy Zemplén megyén és a Dargó-szoroson át tüntessen Kassa felé. Időközben azonban hírek érkeztek Schlik közeledéséről, mire Mészáros hadtestét a szikszói hegyen állította fel, védelmi állásban.¹³

December 27-én Pergen dandára Forróig nyomult előre, ahonnan a magyar elővéd harc nélkül visszahúzódott Szikszóig. A Deym-dandár ugyanekkor Alsónovajrt érte el. Másnap Szik-

¹² Szuper S.: Die Operationen ...

¹³ Klapka bírálata Mészáros tervéről Nationalkrieg I. 182. old.; Windisch-Grätz terve Schlik hadtestével Winterfeldzug 113. old. Vö. Rudolf Kiszling: Die Revolution im Kaisertum Österreich. Wien, 1948. II. k. 21. old. Schlik mozdulatai Kościuszka 58. s. köv. old.

szónál a magyar hadtest kitért a harc elől, mert balszárnyát Alsóvadászon át a Pergen-dandár megkerülte. A kisebb veszteséggel végrehajtott visszavonulás a Szikszótól délre fekvő magaslatokig tartott. E magaslatok ellen nyomult, elég óvatosan, a Szikszótól délre egyesült két ellenséges dandár. A császáriak közben megálltak, majd tüzérségi előkészítés után több kisebb támadást indítottak, de eredménytelenül. Alkonyatkor Mészáros elrendelte a visszavonulást, hogy a Sajó mögött elszállásolja és pihentesse seregét. A zöm Miskolcon, elővédje pedig Zsolcán és Arnóton foglalt állást. A császáriak nem háborgatták a visszavonulókat, éjfélkor pedig elhúzódtak Kassa irányába.¹⁴

A Schlick-hadtest krónikása szerint csak visszavonulásra gondolhattak, mert további előnyomulásuk esetén nemcsak a magyar hadtesttel, hanem 30 000 fanatizált miskolci lakossal is szembekerültek volna. A Kassa felé tartó hadtest rengeteget szenvedett a 20 R fok hidegtől. Több törzstiszt, 10—15 tiszt és zászlóaljanként 70—80 ember fagszerűlést szenvedett; valamennyiüket a kassai kórház be sem tudta fogadni. „Csak egy keményen üldöző ellenfél hiányzott oldalt és hátulról, hogy az 1812-es orosz hadjárat egyik jelenete ismét megelevenedjék.”¹⁵

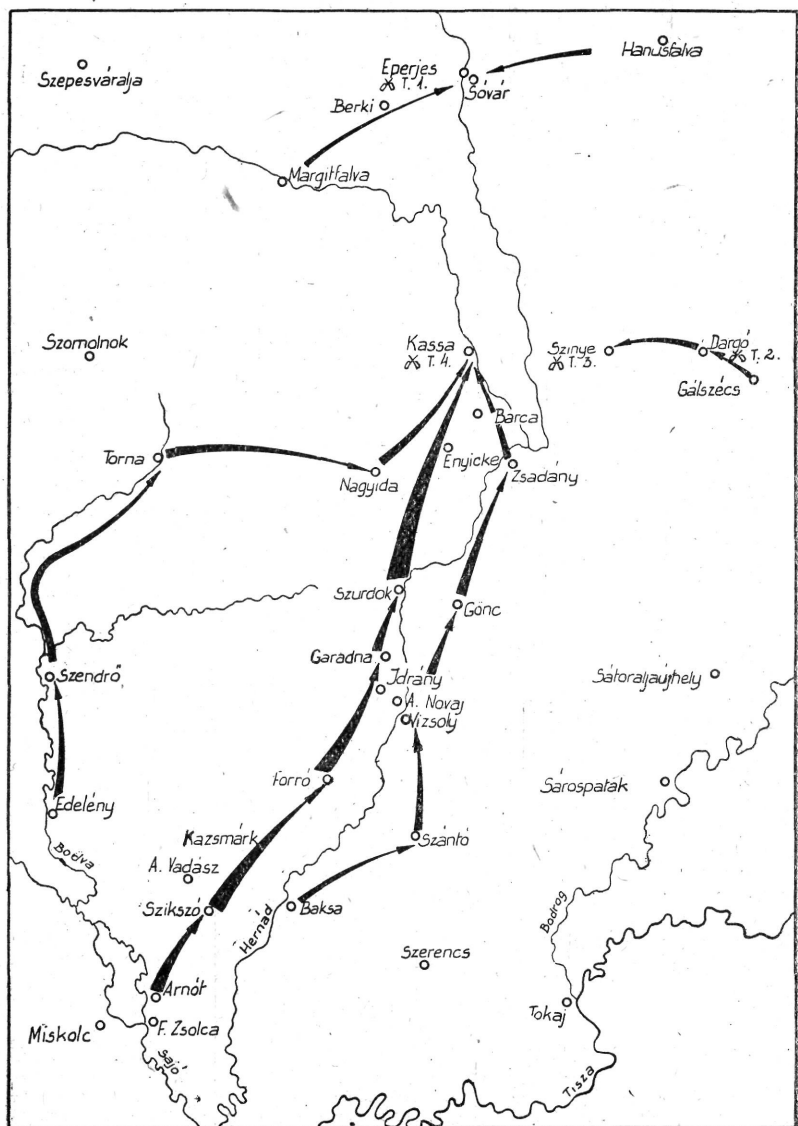
E visszavonulásról Mészáros csak december 29-én délben értesült. A következő napon, 30-án megkezdődött az előnyomulás északi irányban, Kassa felé, több oszlopban. 1849. január 3-án Dessewffy Arisztid alezredes dandára Enyickét, a Pulszky ezredesé pedig Szakalt érte el. A jobbszárnyon haladó, Rembowski őrnagy vezette féldandár ugyanekkor Zsadány, Perczel Sándor őrnagy féldandára pedig a balszárnyon a Bocskai-tanyát és Máholyt érte el. Ekkor, 3-án kapta Mészáros a hírt, hogy az Eperjes elleni tüntetés balul ütött ki. Schlik ugyanis, és ezt sem Driska százados, sem Rapaics őrnagy nem tudhatta, a Zemplén megyén át Miskolc környékére tervezett előnyomulását nem a magyar hadtestnek a Sajó mögötti felállása miatt, hanem azért szakította félbe, mert „biztos hírt” kapott az Eperjes ellen készülődő támadásról.¹⁶

Az altábornagy erre a hírre elhatározta hadtestének Kassán való összpontosítását, ezenkívül Bártfa helyőrségét erősítésül Eperjesre rendelte. Az eperjesi parancsnok, Kiesewetter

¹⁴ Szuper S. id. mű; *Klapka*: Nationalkrieg I. 178. old.; *Breit* I.2 197. s köv. old. — A veszteség egyik félénél sem volt jelentékeny.

¹⁵ *Kočížka* 65. s köv. old., az idézet 70. old.

¹⁶ Szuper S.: Die Operationen...; a magyarok szándékának felismerése Schlik Kassán, 1849. január 2-án, Windisch-Grätznek írt jelentésében. HLt 1848—49. évi iratok, 8/106. sz.

Mészáros terve és támadása Kassa ellen

őrnagy -- egy földesúrtól kapott értesítés alapján -- január 1-én hajnalban 4 órakor rajtaütött a Szepességből közeledő Driska százados oszlopának előőrsein, mire Driska a sötétség leple alatt visszavonult. Reggel fél nyolckor, tehát jelentős késéssel, feltűntek a Sóvár felől közelgő másik magyar csapat előőrsei is. Elölük Kiesewetter előőrsei előbb visszavonultak, de hamarosan megszólaltak az osztrákok ágyúi, s Rapais is kénytelen volt, egy ellenséges tisztet elfogva, visszavonulni.¹⁷

Az Eperjes elleni kísérlet sikertelen kimenetelének híre a magyar hadtest reményét a várt sikert illetően már a harc előtt megingatta. Mészáros azonban továbbra is joggal remélte, hogy az ellenség csak csökkent erőkkel tudja hadteste ellen felvenni a harcot. Schlik erőinek megosztására ugyanis az Eperjes elleni támadáson kívül egy további kísérletet is tett. December 30-án kiindította Tchorznicki alezredest 1000 főnyi, részben lengyelekből álló, 2 ágyúval megerősített csapattal, a Dargó-hágó elfoglalására. A hágó birtokba vétele után Tchorznickinek a főerők előnyomulásával vegyidejűleg a császári balszárny ellen kellett volna támadnia. A hágót január 2-án sikerült elfoglalni, de Schlik az innen fenyegető veszély elhárítására nyomban csapatokat küldött, azzal a paranccsal, hogy a magyarokat a hágótól feltétlenül vissza kell vetni. Tchorznicki időközben Szinyére nyomult, s megfelelő biztosítás nélkül szállásoló katonáit itt a január 3-áról 4-re virradó éjjelen 4 századból, 2 lovas szakaszból és 2 hatfontos ágyúból álló ellenséges erő meglepetésszerűen megtámadta. Tchorznicki emberei fejüket veszítve, nemcsak Szinyét, hanem a nemrégiben elfoglalt Dargó-hágót is feladták, s Gálszécsen át Terebes felé menekültek, jelentős mennyiségű felszerelés, fegyver és 20 fogoly veszteséggel.¹⁸

A magyarok szándékának idejében történt felismerése, alparancsnokainak leleményessége és csapatainak helytállása révén Schlik így január 4-én déli 1 órakor a honvédsereg Kassához közeledésének hírére teljes hadtestét riadóztatni tudta. Az 5 zászlóaljból, 6 lovasszazadból és 24 lövegből álló hadtest a várostól délre Bárca felé, az út két oldalán állott fel. A császári

¹⁷ *Kočzička* 74. s köv. old.; Schlik Kassán, január 5-én kelt részletes jelentése Windisch-Grätznek, Kriegsarchiv Wien, Feldakten, Krieg in Ungarn 1848—49. Hauptarmee unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz 1849. 1/38 1/2. sz.; a 19. (szepesi) zászlóalj történetére *Csoór Gáspár*: Forgácsok a szabadságharcból. Budapest (napilap), 1909. október 17. sz.; Driska százados jelentése Mészárosnak HLt 1848—49. 8/43. sz.

¹⁸ *Szuper S.*: Die Operationen...; Klapka: Nationalkrieg 182. old.; *Kočzička* 71. s köv. old. — A történetekről Tchorznicki Sátoraljaújhelyből, január 6-án jelentést küldött Mészárosnak, de ebből „kifejejtette”, hogy Szinyén csapatait meglepte az ellenség. A jelentés HLt 1848—49. 8/362. sz.

állás kulcsa az országúttól nyugatra emelkedő Akasztó hegy volt, melynek megközelítését a meredek partú, jeges vizű Mislóka-patak is nehezítette.¹⁹

Mészáros terve szerint középen, tehát az Akasztó hegy ellen Pulszky dandárának kellett támadni. A 20., 43., 17. és a borsodi önkéntes zászlóaljból, 3 huszár- és 4 önkéntes lovas-századból, továbbá 1 hat- és 1 háromfontos ütegből, összesen mintegy 3200 gyalogosból, 920 lovasból és 14 ágyúból álló dandár a Mislóka-patakon nehezen átkelve, megkezdte előnyomulását a hegy felé. Tőle nyugatra, tehát a balszárnyon Perczel Sándor őrnagy közel 1200 gyalogosból, 200 lovas nemzetőrből és 4 háromfontos ágyúból álló dandára támadott, míg a jobbszárnyon Dessewffy Arisztid 1900 gyalogosból, 300 lovasból álló dandára, 7 hatfontos ágyúval, megerősítve Rembowski őrnagy féldandárával, melynek ereje 480 gyalogos és 168 lovas volt.²⁰

A harc a magyar balszárnyon, Perczel őrnagy csapatainál kezdődött, akiket délután 2 óra tájban a császáriak heves ágyúzással fogadtak. A honvédek az ellenség 12 fontosainak és röppentyűinek tüzeiben elfoglalták a Kassától délnyugatra fekvő téglavetőt, és egészen a város széléig jutottak. A császári ütegek azonban egyre hevesebben lőttek; Perczelnek tartaléka nem volt, így a támadás itt elakadt. Ezalatt a közép ugyancsak kénytelen volt megállni Schlik ágyúinak, mindenekelőtt röppentyűinek jelentős veszteségeket okozó tüze miatt. A röppentyűk ellen a jobbszárnyról jött 42. honvédzászlóalj rohamra készülődött, de közben előbb a balszárny, majd a közép is megfutott. A futást a lovas nemzetőrök kezdték, s hamarosan a zöm tüzésége is követte őket. Az ágyúk a Mislóka-pataknál összeborultak, mire a tüzérek elvagdalták a lovak istrángjait, s ágyúikat hátrahagyva menekültek tovább. Az erős ellenséges tüzet a jobbszárny állotta legtovább, de a császári gyalogságnak délután fél 4 tájban végrehajtott ellenlökésére ez is megingott. Pulszky ezredes és Perczel őrnagy csapatai ekkorra már telje-

¹⁹ A kassai ütközet lefolyását Schlik már idézett jelentésén túl (Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz 1849. 1/38 1/2. sz.) Szemerének Tornán, 1849. január 4-én éjjelkor kelt jelentéséből (OLT OHB 1849:93. sz.), Mészáros Miskolcán, január 7-én ugyancsak az OHB-nak szóló jelentéséből (1849:186.), továbbá Szuper S. munkájából lehet a legjobban rekonstruálni, az irodalomból általánosan ismert leírásokon kívül. A visszaemlékezések közül jól használható Szombathy Józsefé. A második kassai csata. Borsodmegyei Lapok, 1898. április 12. sz. és Szücs Lajosé. Az 50 év előtti nagy napok idejéből. Borsodmegyei Lapok, 1899. június 9. sz.: mindkettő a verespántikás borsodi nemzetőrök szerepétől foglalkozik. — Schlik hadteste létszámának eredeti kimutatása Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz 1849. 1/25 1/2. sz.

²⁰ A terv és a harcrend Szuper S.: Die Operationen...

sen felbomolva, elmenekültek a harc színhelyéről. Mintegy 200 halott, 400 fogoly, 10 ágyú és jelentős mennyiségű fegyver és felszerelés hátrahagyásával, a magyar sereg január 5-én Forróig, másnap pedig Miskolcig vonult vissza.²¹

Miskolcra január 7-én Mészáros részletes, a történeteket őszintén, helyenként keserűen elemző jelentést küldött a Honvédelmi Bizottmánynak: „... Nagyobb gyalázat egy vezéren nem történhet, mint rajtam, hogy a nélkül, hogy az ellenség kergetett volna úgy szerte széljel oszoljon el egy sereg. A tiszteknek felét agyon köllene lövetnem, mivel nagyobbára ezek voltak az okai a gyalázatos megfutamlásnak...” A csata idején 30 tisztt a színei papnál elbújva várta a kimenetelt. Tisztjei egy részének ilyen gyáva magatartásáért természetesen maga a vezér, Mészáros is felelős volt. Ő egyébként Debrecenben, visszatérte után beismerte, hogy nem való hadvezérnek.²²

1849. január 4-e után tehát Északkelet-Magyarországon rendkívül kedvezőtlenül állott a szabadságharc ügye. Az egyik oldalon a szétzilált, jó 3 hét leforgása alatt kétszer is megvert, szétfutott magyar hadtest, melynek ilyen tapasztalatok után már nem sok reménye lehetett az ellenség feltartóztatására. Vele szemben a császári hadtest, győzelmesen, megfelelő vezetéssel, készen az egy hónapja tartó sikeres út folytatására. E helyzetben Schlik egyetlen és azonnali feladata a támadás lett volna, akár Miskolc felé, a megvert magyar hadtest ellen, akár pedig Tokajon át a Tiszántúlra. Az altábornagy azonban

²¹ A téglavető elfoglalásáról Stetina hadnagy Miskolcon, 1849. január 9-én kelt jelentése Mészárosnak, HlT 1848—49. 8/501. sz. A tüzérség szerepéről a Friwiz százados által készített „Relation Uiber das Treffen bei Kaschau am 5-ten (!) Jänner 1849”, dátum és hely nélküli összeállítás tartalmaz érdekes adatokat, Olt Hüm 1849:308. sz. — Elég jó leírás *Tutkó József*: Szabad királyi Kassa városának történelmi évkönyve. Kassán, 1861. 185—186. old.; vö. *Kočízka* 83. s. köv., és *Breit* I. 202. s. köv. old. — Több adatot tartalmaz Szemere Miskolcon, január 13-án kelt, az OHB-nak szóló jelentése is, elsősorban a borsodi önkéntesek helytállására. Szemere ilyeneket ír: „Itt említek meg egy miskolczi tüzemestert, Macsek nevezetűt, ki a Perczel dandárjában volt, és a vetálgyu leszereltetvén az ellen golyó által, ő, mivel algyújához esküdött, az eltávozásra nem volt bírható, hanem az e len rárohanását bevárta. Tűzött, de tiszteletr gerjeszt.” Ld. Olt OHB 1849:555. sz. — A császáriak állítólag csak 25 embert vesztek. Ld. Winterfeldzug 122. old. — A visszavonulást követően Perczel Sándor kivált a honvédség kötelékéből.

²² Mészáros már id. jelentése, Olt OHB 1849:136. sz.; a tisztekről Karsa Tamás, Schlik fogságából megszökött nemzetőr huszár vallomása január 12-én Tokajban, HlT 1848—49. 9/4. sz.; ennek nyomán cikk a Közlönyben, 1849. január 21. sz. Karsa szerint Schlik saját csapatainak vereségét várta, Hasonlót állít *Szűcs Lajos*, id. visszaemlékezésében. Borsodmegyei Lapok, 1899. június 9. sz. A megfelelő vezérlet hiányáról beszél Szintay János beregi kormánybiztos január 12-én Munkácsról Kossuthnak küldött jelentésében, Olt OHB 1849:416. sz. Balsikeréről Mészáros *Gelich* szerint ezeket mondotta a képviselőnek: „Hannemann a híres orvos ismert munkájában azt mondja: a ki 30 évet ért el és nem tudja, mi általmas egészségének, nem érdemi meg, hogy éljen! En, uraim, a fővezéri pálczát, melyek önök rám erőszakoltak, kezembe vettem, miként vittem azt, látták.” Id. mű II. 215. old.

a feladatot nem ismerte fel, még kevésbé a második győzelem nyújtotta jelentékeny lehetőségeket, így főerejével továbbra is tétlenül maradt Kassán.²³

S ezzel elérkeztünk az e dolgozat elején felvetett kérdéshez: mi okozta ezt a tétlenséget, miért nem használta ki Schlik az állítólag kedvező lehetőséget hadteste előnyomulásának folytatására? A válasz erre nem egyszerű; de már kiindulásul le kívánjuk szögezni: Schliknek sem parancsa, még kevésbé terve nem volt a további előnyomulásra! Ilyesmire sem a Kriegsarchiv irataiban, sem a Winterfeldzugban vagy Kočičzka könyvében nem találunk még utalást sem. A Winterfeldzug csak annyit mond, hogy Schlik altábornagy a kassai ütközet után állva maradt. „Első szándéka az volt, hogy összes csapatával utána megy az ellenségnek; ekkor minden valószínűség szerint akadálytalanul benyomulhatott volna Miskolcra. Ő mégis úgy vélte, hogy Zemplén megye és a luteránus Szepesség izgatottsága és magatartása igénybe veszi egész figyelmét, ezért a lázadókat csak 2 kis osztaggal követte.”²⁴ Kočičzka pedig — az ütközet részletes leírása után — megjegyzi, hogy a magyarokat egyelőre nem üldözhatték, mert „pihenésre volt szükségük”, majd rátér a környező vidék „pacifikálására” küldött négy mozgó oszlop működésének leírására.²⁵

Schliknek ez a „tétlensége” különben megfelelt az egész császári hadvezetés gyakorlatának. A kassai ütközet január 4-én zajlott le, a következő napon, 5-én a magyarországi osztrák főparancsnok, herceg Windisch-Grätz tábornagy, főerőivel harc nélkül bevonult Budapestre. Prága és Bécs után így már a harmadik főváros tornyaira került vissza a kétfejű sasos Habsburg zászló. Az egész hadvezetés, nemkülönben az Olmützben székelő császári udvar is úgy vélte, hogy az előbbi két fővároshoz hasonlóan, Budapest birtokbavétele is a forradalom végét jelenti. Mint Windisch-Grätz január 5-én császárijának, Ferenc Józsefnek jelentette, „a honvédszászlóaljok és az önkéntesek a visszavonulás során nagyjából fel fognak oszlani”. Nyilvánvaló, hogy az ilyen hamis reményeket Schlik kassai győzelmének híre még tovább élesztgette. A Winterfeldzug egyébként, a hadműveleteknek a január 5-e után kezdődött új szakasza leírásának bevezetésében, még egyszer leszögezi Schlik felada-

²³ Schlik Kassa utáni tevékenységére ld. *Kočičzka* 96. s. köv. old.

²⁴ Winterfeldzug 123. old.

²⁵ *Kočičzka* 101. s. köv. old.

tát: „Kassáról, amennyiben lehetséges, Losoncon keresztül a főerőkhöz közeledni, összeköttetésbe lépni velük.”²⁶

Windisch-Grätz a magyar főváros harc nélküli megszállásának jelentőségét értékelte túl, Schlik pedig a hadteste egy hónapos hadjáratát betetőző kassai győzelmet. E hadtest január 4-e utáni tétlensége így megfelelője és egyben kiegészítője a főerők január 5-ét követő tétlenségének. Igaz, Zemplén megye is, a Szepesség is valóban forradalmi magatartást tanúsított az egész szabadságharc idején. E forradalmiság azonban nem a császári csapatok ottlététől vagy távozásától, hanem a nemzet ügyének diadalától vagy bukásától függött. Jelen időpontban, 1849 első napjaiban a küzdelem folytatásán, a Tiszántúlra történő áttelepülésen és az ottani berendezkedésen múltott minden. Ezt, tehát Tiszántúli fontosságát azonban a császáriak csak január második felében ismerték fel, megzavarására így január elején nem gondolhattak!²⁷

Mindeme tényezők és okok mellett Schliket még egy további körülmény is befolyásolta a Kassa környékén maradásban. Szemere országos biztos január 12-én Miskolcra, a Honvédelmi Bizottmánynak küldött terjedelmes jelentése második pontjában ezeket írta:

„En a csata és futás után rendeletet bocsáték Abaúj hivatalnokaihoz, hogy 3 nap múlva az előbbi vonalon a sereg induland Kassára, 3000-rel szaporodva és úgy intéztem, hogy az áru-lók sietve megkapják. Czélt értem vele. Schlick várt bennünket, ha ő indul ki, a mieink elfutnak, Miskolcra is, úgy volt az intézkedés.”²⁸

Kérdés, volt-e valami hatása Szemere ezen cselének? Báró Anton Puchner altábornagynak, az Erdélyben állomásozó császári csapatok parancsnokának, a még 1848 decemberében kidolgozott osztrák hadműveleti terv szerint az volt a feladata, hogy tartsa meg a már megszállt területeket, s lehetőleg foglalja el, Kolozsvárról kiindulva, Nagyváradot. E tervet azonban

²⁶ A főváros megszállása utáni helyzet osztrák megítélésére ld. tölem: Az ellentámadás problémája 1849. februárjában. Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata című kandidátusi disszertáció megfelelő részét. Windisch-Grätz január 5-i jelentése Ferenc Józsefnek Kriegsarchiv, Militärkanzlei 1849:12. sz.; részben kö-zölve Winterfeldzug 96–97. old.; Schlik feladata uo. 129. old.

²⁷ Zemplén megye lakosságának 1848–49-es szerepére elszórt adatok találhatók a *Dongó Gy. Géza* szerkesztésében megjelent *Adalékok Zemplénnvármegye Történetéhez* című folyóiratban. Szepesben mindenekelőtt a kassai ütközet után oda visszavonult 19. honvédzászlóalj és a szepesi vadászcsapat okozott Schliknek gondot. A helyzetre ld. gr. Csáky László főispán Lőcsén, január 7-én kelt, Mészárosnak szóló jelentését, HLT 1848–49 8/404. sz. U. erre *Sváby Frigyes*: A Lengyelország elzáróított XIII szepesi város története. Lőcse, 1895. 317. old.; ill. *Gelich* II. 183. és *Kiszling* II. 25. old.

²⁸ Olt OHB 1849:395. sz.

Bem december végi — január eleji győzelmei keresztülhúzták; Erdély északi része január első napjaira teljesen megtisztult a császáriaktól. Bem ez első győzelmeinek jelentőségét Kovács Endre nagyjából már ismertette.²⁹ Van azonban Bem ez első győzelmeinek egy további, eddig ismeretlen vonatkozása. Puchner már december 25-e, Kolozsvár magyar kézre kerülése után, és a következő napokban, sorra küldte kétségbeesett hangú segélykérő leveleit Windisch-Grätznek, Jellasicsnak — és még Schliknek is. A neki küldött levélre Schlik Kassán, 1849. január 8-án így válaszolt:

„Jóllehet e hó 4-én Kassánál a nálam négyszerte erősebb, maga Mészáros exminiszter vezette támadó ellenséget teljesen megvertem, és ezáltal kényszerítettem ismét visszavonulni, inkább futni Miskolcra — ma mégis hírek érkeztek hozzám, melyek magától Mészárostól erednek, hogy minden előkészületet megtettek a Kassa elleni újabb, erősebb támadásra.

Amilyen szívesen teljesítettem volna Excellenciád kifejezett kívánságát, sajnos e hírek következtében, hadtestem gyengesége és a Szepesben és Zemplén megyében oldalam fenyegetésére gyülekező felkelők miatt sem vállalkozhatom olyan távoli tüntetésre Feketető ellen, mert attól kell félnem, hogy elszigetelt hadtestemmel azáltal a legkellemetlenebb helyzetbe kerülhetnék, eltekintve attól, hogy mostani legfontosabb feladatomban Kassa és ezzel egész Felső-Magyarország biztosítása.”³⁰

Megítélésünk szerint mindezen tényezőknél, Schlik feladatának, helyzetmegítélésének és Szemere cselének együttes hatása okozta tehát, hogy a császári hadtest a január 4-ét követő napokban nemhogy a Tiszántúlt, de még a Kassánál megvert és szétfutott hadtestet sem veszélyeztette. Ez, vagyis a felsőtiszai hadtest helyzetének és sorsának alakulása indokolja a Schlik-hadtest január 4-ét követő tevékenységének az előzőekben megkísérelt ilyen részletes vizsgálatát. A legfőbb és leg-sürgősebb teendő Mészáros hadtestének újjászervezése volt, mert a január 5-ét, a főváros feladását követő új helyzetben erre a hadtestre is fontos feladat várt.

A főváros feladásáról értesülve, Mészáros mindenekelőtt a Tisza vonalát, a kormány székhelyét, Debrecenre akarta fejezni, esetleges Nyugat felől fenyegető támadással szemben, ezért elhatározta, hogy hadtestével Tiszafürednél foglal állást. Szándékának végrehajtása előtt azonban értesítést kapott a tábornok főnökétől, Vetter Antal vezérőrnagytól, hogy erősítésül

²⁹ Kovács E.: Bem József. Bp. 1954. 322. s. köv., ill. 329. s. köv. old.

³⁰ Kriegsarchiv, Krieg in Ungarn, Armeekorps in Siebenbürgen, 1849 1/3. sz.

egy dandár a fővárosból már útban van Miskolcra. E hírre Mészáros úgy döntött, hogy hadtestét Tokajon és környékén állítja fel.³¹

Vetter tábornok, Mészáros távollétében a szabadságharc legfőbb katonai vezetője, helyesen ítélte meg a felsőtiszai hadtest helyzetét és feladatát, s segítségére több lényeges intézkedést tett. Az említett dandárt, Zákó István őrnagy, képviselő vezetésével január 5-én, a kassai vereségről még nem is tudva, indította ki Kerepesről. A dandár január 6-án Gyöngyösre érkezett, innen Mezőkövesdre folytatta útját, ahol pihenőnapot tartottak. Január 11-én már Tiszalucon voltak, ahonnan Zákó Mészárosnak részletes jelentést küldött dandára létszámáról és állapotáról. Közölte, hogy a 34. honvédszászlóalj 1150 főből, míg az Emődön csatlakozott Don Miguel-ezredbeli zászlóalj 560 főből áll. Ezenkívül van két század huszár, 170 ember, továbbá 6 háromfontos ágyú és 2 haubic, továbbá egy fél tizenkétfontos üteg, 2 ágyúval és 1 haubbical. Végül jelentette, hogy a kapott parancs szerint a lovasság Mezőzomborba és környékére megy, a többi erő pedig 13-ára Tokajba.³²

A Zákó-dandár, parancsnokának eme jelentése szerint, nem volt nagy létszámú, megérkezése mégis komolyan változtatott a felsőtiszai hadtest erőviszonyain. A Zomborban alakult, főleg szerbekből és bunyevácokból álló 34. zászlóalj a honvédsereg egyik legjobb alegysége volt, de említésre méltó erősödést jelentett a dandár 11 ágyúja is, különösen a tizenkétfontos félüteg. Kassa után, ahol a tűzerek gyávasága miatt 10 ágyú veszett el, a hadtestnek csak 23 ágyúja maradt, ebből 13 hatfontos, a többi pedig kisebb ürméretű.³³

Vetter másik, még jelentősebb intézkedése az volt, hogy a felsőtiszai hadtest parancsnokául, Mészáros helyébe saját helyettesét, a 28 éves Klapka György tábornoki őrnagyot javasolta. Ezzel egyetértett Kossuth is, a Honvédelmi Bizottmány is; január 9-én Klapkát kinevezték ezredessé és a felsőtiszai hadtest parancsnokává. A Közlönyben pedig, egy héttel később, így jelent meg a „kinevezés”:

„A Schlick elleni seregosztály vezérletét, miután Mészá-

³¹ Szuper S.: Die Operationen . . .

³² Zákót január 2-án rendelte Répásy Mihály tábornok megbízásából Szabó őrnagy Kerepesre. HLT 1848—49. 8/101. sz. Indulását Vetter mint helyettes hadügyminiszter január 4-én rendelte el, uo. 8/203. sz. Utjában Zákó Gyöngyösről, január 7-én jelentést küldött Mészárosnak, uo. 8/617. sz.

³³ Kossuth Debrecenben, a képviselőházban mondott első, január 9-i beszédeben bejelentette, hogy Miskolc felé útban van az erősítés, közte „legjobb zászlóaljaink egyike” is. Kossuth Lajos Összes Munkái XIV. k. Bp. 1953. 64. old.; Zákónak és zászlóaljának értékéről Kossuth Klapkának, Tiszafüreden, 1849. március 28-án írott levele, uo. 753. old.; a tűzérség adatai a hadtest Tokajban, január 15-én írt „Ordre de Bataille”-ában, Szuper S. id. művének 2. sz. melléklete.

ros Lázár hadügyminiszter úr, részint meghűtés, részint hófény által okozott szemgyöngeség miatt lemondott, a Honvédelmi Bizottmány Klapka György tábornokari ezredesre bízta, kinek erélytől s ügyességétől gyors és hatályos sikert várhatni.”³⁴

Az újdonsült ezredes és hadtestparancsnok sietett átvenni a vezényletet. Január 11-én már Miskolcon volt, ahol Dessewffy alezredes beszámolt neki a kassai vereségről, a hadtest állatáról, közölve, hogy a főhadiszállás már Tokajban van. Ide Klapka másnap megérkezve, január 13-án átvette Mészárosótól a hadtest parancsnokságát. Az öreg hadügyminiszter pedig, akit élete végéig bántott a balsiker és főleg az a tény, hogy egy 28 éves fiatalemberre bízták azt, ami neki semmiképpen nem sikerült, elindult Debrecenbe, átvenni a minisztérium vezetését. Hangulatát jól tükrözi a távozásakor kiadott búcsúparancs, mely ezért megérdemli, hogy ideiktassuk:

„Kérésemnek hajolván a honvédelmi bizottmány 145. szám alatt Debreczenből január 9-én kelt rendelete értelmében az éjszakai mozgó sereg parancsnokságát Klapka ezredes úrnak e mai napon átadtam. — Midőn a sereggel ezt tudatnám, szomorúan válok el tőle, és pedig azért, mivel mióta a világ áll, oly csúful egy sereg se futott meg, és pedig megfutott anélkül, hogy vagy sok ellenséget látott, vagy vele ütközött volna. — Voltak ugyan, a mint már e hó 7-diki napiparancsomban kimondtam, némely becsületes kivételek, de mindenesetre nem elégségesek, hogy a dicső magyar név pirulását hátráltathatták volna. Ha tehát a magyar dicső nevet, a magyar dicsőséget azok, kik nyűszívűleg a csatát otthagyták a könnyű győzelem előtt — gúnynyá nem akarják változtatni: tanuljanak, gyakorolják magokat, engedelmesskedjenek, hogy azon szennyes csorbát mennél előbb kiköszörülhessék. Van ügyes derék új vezérek, kinek meg kell mutatnotok, hogy nem vagytok alábbvalók a seregredek és több más honvédzászlóaljok vitéz legénységénél. Rajta tehát! első alkalommal bátran ütközzetek, hogy a haza ne piruljon, hogy titeket szült.”³⁵

³⁴ A kinevezés Kossuth XIV. 73. old.; Közlöny, 1849. január 16. sz. — Erdékes, hogy Schlik épp ezen a napon, január 16-án jelentette Kassáról Windisch-Grätznek: Mészáros helyébe „ist ein gewisser Klapka zum Commandanten ernannt worden...” Kriegersarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz, 1849. 1/128 1/2. sz.

³⁵ Klapka: Nationalkrieg I. 186. old. és Tokajból, január 14-én Görgey, Perczel és Röpásy tábornokokhoz írt, a hadtest átvételét tudtul adó, s együttműködést és kölcsönös tájékoztatást kérő levelének fogalmazványa HLt 1848—49. 9/164. sz. — Mészáros Klapkáról Emlékirataiban, legélesebben pedig Esmék és jellemrajzok az 1848/49. forradalom eseményei- és szereplőiről. Közrebocsátja Szokoly Viktor. Pesten, 1871., ennek 83. oldalán a Klapkáról szóló rész így kezdődik: „Uraim, itt már le a kalappal! Ez mindannyiak között egy számmal többet bírt. Mint Trias áll ó, azaz: temesvári lény, magyar a'akitmány, és quod plus est: római lelkület...” — Mészáros, búcsúparancsát közli *Id. Görgey István: 1848- és 1849-ből. Emlények és benyomások.* I. k. Bp. 1835. 148—149. old.

Hadtestparancsnoki tevékenységét Klapka erélyesen és nagy lendülettel, de egyúttal túlzott magabiztossággal, egyéni módon kezdte el. Első napiparancsában, január 15-én Bocskai és Rákóczi, „a szabadság-kivívása első hősei” dicső példájával lelkesítette katonáit „a zsarnokság zsoldosai” elleni harcra. Tisz-tában volt azzal is, hogy a vereségek után a hadtest hadrafog-hatóvá tételéhez a szellem emelésén túl mindenekelőtt meg-felelő ellátás, felszerelés és fegyver szükséges. Hadtestének szükségleteit azonban nem az e feladattal megbízott Szemere kormánybiztos segítségével, hanem közvetlenül a Honvédelmi Bizottmányhoz fordulva próbálta biztosítani. Január 13-án, 14-én és 15-én futárt futár után küldött Debrecenbe; az egyik tapasztalt zászlóaljkat és ágyúkat kérő levelet vitt, a másik élelmi tárak felállítása ügyében ment, a harmadik útján pedig Klapka ruhaneműeket kért. Kossuth már Klapka első jelenté-seire figyelmeztette őt, „hogy a felső-magyarországi táborhoz Szemere Bertalan, aki egyszersmind a honvédelmi bizottmány tagja, van kormánybiztosul kinevezve. Legcélzszerűbb tehát, ha Ön... egyenesen hozzá folyamodik” — írta Kossuth január 15-én. Még találóbb a másnapi szemrehányás:

„... Meg kell jegyeznem, miként Ön, ki hadseregeink dis-positiójában legközelebb olly tetemes részt vett, ki azoknak, úgy a kormányzati s hadfolytatási eszközöknek elszállításá iránt a legpositivabb tudomással bír, — ezt mind elfelejtve alig ér- fontos és bizalmas rendeltetése helyére, s már csupa merő olly kérdésekkel halmozza el a kormányt, mikről saját tapasztalása szerint tudja, hogy olly rögtönös teljesítésök — Debreczenből!! — ... teljesen lehetetlen.”³⁶

Valóban arról lett volna itt szó, hogy Klapka ezredes, had- testparancsnok, elfelejtette volna a sereg kiegészítésének, ellá- tásának és utánpótlásának azt a gyakorlatát, melyet Klapka ör- nagy, a táborkar, tehát a hadügy egyik országos vezetője, né- hány nappal korábban még kiválóan ismert, és melytől az el- térést akkor nyilván maga sem hagyta szó nélkül? Egyáltalán nem! Sokkal inkább arról, hogy Klapka, éppen a táborkarban betöltött tisztségénél fogva, ismerte több hadtestparancsnok- nak, így Perczelnek, Görgeynek és legújabban Bemnek is azt a gyakorlatát, miszerint seregük legkülönbözőbb ügyeivel, szük-

³⁶ A január 15-i parancs *Klapka György: Emlékeimből*. Bp. 1886. 78. old. Klapka Kossuthnak, ill. az OHB-nak szóló jelentései csak hiányosan vannak meg; egyik, január 14-én Tokajban kelt jelentése, melyben köpönyegeket kér, OLT OHB 1849:463. sz.; másik, ugyanezen a napon kelt, haditerveit ismertető és 2 zászló- aljat kérő jelentésének Kossuthnak címzett fogalmazványa HLT 1848—49. 9/198. sz.; tisz tázata OLT OHB 1849:465. sz.; Kossuth január 15-i válasza *Kossuth XIV*. 139. old.; a január 16-i válasz uo. 141—142. old.

ségeivel kapcsolatban közvetlenül a Honvédelmi Bizottmányhoz, sőt magához Kossuthhoz fordultak. Perczel seregénél nem volt kormánybiztos, Görgey a decemberi visszavonulás kezdetéig Kossuth választott kedvence volt, Bem pedig kezdettől fogva csak Kossuthtal levelezett; — náluk ily módon legalább magyarázatot lehetett találni arra, miért fordultak állandóan és csaknem kizárólagosan a Honvédelmi Bizottmányhoz és főleg annak elnökéhez. Nyilván nem járunk messze az igazságtól, ha megállapítjuk: Klapka, az ezredesi előléptetés és a hadtestparancsnoki kinevezés alapján feljogosítva érezte magát hadtestparancsnok-társai gyakorlatának átvételére és folytatására.

Klapka Kossuth által teljes joggal hibáztatott eljárásának másik oka a fiatal hadtestparancsnoknak a politikai vezetés elsődlegességének elismeréséről vallott, helyesebben: gyakorolt felfogása. Ugyancsak előző beosztása alapján látnia kellett, hogy a legfelső politikai vezetést, a Honvédelmi Bizottmányt, illetve az ezt megtestesítő Kossuthot el kell ismernie. (Görgeynek újabban a Honvédelmi Bizottmányt és Kossuthot is semmibevevő váci kiáltványáról és e kiáltvány utáni tevékenységéről ekkor még nemigen lehetett tudomása. Másrészt Klapka sem februárban, sem később nem ment, vagy nem mert olyan megszire elmenni hadtestének a kormánytól való függetlenítésében, mi több: a kormánnyal való szembeállításában, mint Görgey!) Arra azonban önálló parancsnokságának első napjától kezdve tudatosan törekedett — és január közepén Kossuthhoz írt levelei éppen ezt bizonyítják —, hogy a politikai vezetést csak a legfelső, központi szinten és minimális mértékben ismerje el. Ezirányú törekvése tudatosságát pedig Tokajból, január 14-én Szemeréhez, Farkassányi Sámuelhez és Boronkay Alberthez intézett azonos szövegű levele bizonyítja:

„A honvédelmi Bizottmány rendeletének következtében a felső-magyarországi tábor főparancsnokságát Mészáros hadügyminiszter úrtól tegnap, az az e hó 13-án átvettem; mely körülményről midőn teljhatalmú kormánybiztos urat ezennel értesítem, egyszersmind felkérem: hogy ezen terhes hivatásom ügyeiben, mennyire azok kormánybiztos úrnak is körébe váganak — nekem erélyes közremunkálása által segédkezet nyújtani sziveskedjék.”³⁷

Igaz, kormánybiztos volt Szemere is, Farkassányi is, Boronkay is, de erősen különböző hatáskörrel és méginkább kü-

³⁷ E levelek közös fogalmazványa HLt 1848—49. 9./204. sz.; a Farkassányinak szóló tisztázat Miskolci AL. Farkassányi-iratok.

lönböző hatalommal.³⁸ Boronkay Zemplén megyének volt a kormánybiztosa, Farkassányi pedig korábban abaúji kormánybiztos, ez idő tájt pedig már a feltiszai hadtest élrelmezési biztosának tisztségét töltötte be. Szemere viszont mindenekelőtt a Honvédelmi Bizottmány tagja, saját maga fogalmazta megbízólevele szerint 12 megyének teljes hatalmú kormánybiztosa, és így az e megyékben tevékenykedő kormánybiztosoknak, így tehát Farkassányinak és Boronkaynak is fölöttese volt, általánosan használt címe szerint országos biztos, még a korábban főkormánybiztosi címet viselő Csányi Lászlónál is szélesebb hatáskörrel! Klapka mindezt tudta, mégis megkísérelte Szemerének a kikerülését és más, alacsonyabb rangú kormánybiztosokkal együvé sorolását.

Ez a kikerülés egyébként szó szerint értendő. Mint említettük, Klapka Tokajba Miskolcon át utazott, s Miskolcon január 11-én meg is állt. Az ekkor ott tartózkodó Szemere másnap mégis kénytelen volt jelenteni a Honvédelmi Bizottmánynak: „Most hallom, hogy Klapka az új fővezér. Erre utazott. Én nem szólhattam vele, pedig itt léttemet tudta, tudhatta, tudnia kellett. Elutazott Tokajba Mészáros után.”³⁹

Szemerének ezekben a január 10-ét követő napokban a Honvédelmi Bizottmánnyal, Mészárossal, majd Klapkával Miskolcra folytatott levelezéséből kitűnik, hogy ő igen intenzíven foglalkozott a katonai ügyekkel: tájékoztatott, tanácsot adott, felvilágosítást kért, és intézkedett is, ha kellett, mint ezt a Schliket megtévesztő, már említett rendelete is tanúsítja. Január 12-én részletes jelentést küldött a Honvédelmi Bizottmánynak, melyben helytelenítette Görgey visszavonulási tervét, közölte, hogy Szolnok, Gyöngyös és Vác felé „jeladókat” állított, állást foglalt a seregek összpontosítása mellett, végül állandó értesítést kért „a dolgok magasb és valódi állásáról”, „mert Felső-Magyarország szellemét különben vezetni lehetetlen”.⁴⁰

Január 13-án, Mészáros távozása alkalmából szintén részletes levelet írt a Honvédelmi Bizottmánynak. Ebben többek között kijelentette: „Én a politica mesterségeivel felhagyok. A hadseregbe vetem magam. Hiányait lesem, a javításokat, a gyakorlatot sürgetem, ott leszem magam mint tanár — de mint ellenőr, mint buzdító, tanácslok, biztatok, jutalmazok, most a hadsereg szuronyai között forog a haza sorsa, a tribuna üres cathedra.”

³⁸ A 48-as kormánybiztosi intézmény részletes feldolgozásának szükségessége már többször, így az 1952-es Kossuth-évforduló alkalmával is felvetődött, de előrehaladás azóta sem igen történt.

³⁹ A jelentés eredetije OLT OHB:395. sz.

⁴⁰ Uo.

Es tovább: „Akárki legyen Klapka Ezredes Úr, kérem megíratni neki, hogy én a kormány tagja és *képviseelője* vagyok teljes hatalommal felruházva, s mint ilyennek tartozó egyetértésre utasítatik . . .”⁴¹

Szemere egyébként maga is érezhette, hogy Klapkához való viszonya bonyolult dolog. Ebben a január 13-i levélnek Klapkára vonatkozó, itt idézett részében a „tartozó” szó után eredetileg az „enged” befejezetlen szó következett, így a kifejezés „tartozó *engedelmesség*” lett volna, de ezt áthúzták, s úgy írták oda az „egyetértés”-t. Klapkának viszont Szemere már óvatosabban írt; január 14-i, tudomásunk szerint első levelét így kezdte:

„Tennap jelenté nekem a hadügyminister úr, hogy a tábor vezérletét önnek általadta, és ő eltávozik.

Reménylem, itt Miskolcon nemsokára szerencsém leend.”

E bevezetés után Szemere kifejti, hogy nem ért egyet a sereg mostani elhelyezésével, a főhadiszállás Tokajba helyezésével, mert ez hat megye feladását jelenti, és tétlenségre kárhóztatja a hadtestet. Ezután, gondosan megválogatott mondatokban, így folytatja: „Ezredes úr, nem kétlem, azóta mind ezt megfontolta, én csak azért kívántam figyelmeztetni erre, mivel régebb óta itt levén, kirekesztőleg e felső M. og. ügyével foglalkozom.

Még ma fogok írni a sereg *fegyelmegtlenességéről*, mi a népet fellázítja ellenünk, s mi az élelmezést drágábbá és hiányossá teszi, min Ön mint fővezér segíthet, én nem, azon nagy hatalommal sem, mellyel *e részben is fel vagyok ruházva . . .*”⁴²

A január 14-i második, a sereg fegyelmével foglalkozó levélben Szemere valójában részletezi Klapka teendőit a sereg fegyelmének, gyakorlottságának, tisztikara kiképzettségének és megfelelő szellemének biztosításához, s mindezt kellő szigorral kell végrehajtani.

„Ezeket kívántam Önnek, ezredes úr, lelkére kötni eddigi tapasztalatom nyomán. Én e célra mindent elkövetek, mert abban van a mentség. Ragadja meg hatalmasan a zabolát. Siessen a sereg teremtéssel. Van e seregben erő, — a rend, fegyelem, szigor életet ad neki; most halott az erő.

Ezeket közlöm Dessesffy Arisztid itteni dandárparancsnok úrral is, ki bátor, vállalkodó, nyugodt katona, és mint ilyen, a haza és ön becsülésére érdemes.”⁴³

⁴¹ OLT OHB 1849:555. sz. — E levélben Szemere jelentette néhány katonai vonatkozású intézkedését is: kiegészítette a 42. zászlóaljat, fegyvereket gyűjtett stb.

⁴² A levél eredetije HLT 1848—49. 9/201 a. sz.

⁴³ Közli Klapka: Emlékeimből 73. s. köv. old.

Szemere tehát, Klapka ottlétének legelső napjaiban, tapasztalataira és a Honvédelmi Bizottmánytól kapott felhatalmazására hivatkozva, tanácsokat adott az új hadtestparancsnoknak, remélve, hogy ily módon az ügyeket saját elképzeléseinek megfelelően tudja alakítani. Azonban Klapka, aki még a valóban Szemere hatáskörébe tartozó dolgokban is közvetlenül Debrecenhez fordult, a szorosan vett katonai kérdésekben még kevésbé törődött a kormánybiztos véleményével. Szemere viszont, érezvén ezt a mellőzést, már január 15-én reggel nyolckor megírta a Honvédelmi Bizottmánynak, hogy „Klapka ezredes úr . . . nekem eddig sem nem üzent, sem nem írt”, és az „még mindig Tokajban van. Úgy látszik ebből, az előbbinek taktikáját követi. Ez esetben én itt hagyandom.” — Alig egy óra múltán pedig a következő jelentést írta Debrecenbe:

„Dessewffy, egy bátor, higgadt, vállalkozó katona, talán az egyetlen katona, elhatározta velem, Szikszón túl megtámadni [ti. Schliket], ha nem egész erővel jön. Kaptunk Szepesből tenap 4 álgút, van 8 álgúnk. Gyűjténk 3½ ezer embert.

Jön most Klapka levele, melyben rendeli: itt hagyatik 2 silány (mert a többi jobb) zászlóalj, ½ telep stb., a többi csatlakozzék hozzá a *hegy alján*. Miskolcz előtt ne ereszkedjék csatába, és Miskolcz miatt . . .” — írja Szemere, s tiltakozik Miskolcz feladása ellen, érveket hozva fel a város tartásának fontossága mellett.⁴⁴

Szemere nyomban írt Klapkának is, hangoztatva: „Én az ország kormányának képviselője vagyok, teljes hatalommal. Nem akarok vezér lenni, mert ön annak mestere, de kötelességem tudni mindent . . .

Azt tartja a *honv. bizottmány*: csata nélkül Miskolczot felnem adni . . .” Ezzel 5 megye, jelen kútforrásaink egynegyede vész el, s „ez öt megye elvesztése, körülbelül oly sensatiót okoz, mint Budapesté . . .”⁴⁵

Klapkának egyáltalán nem volt igaza, amikor önálló hadtestparancsnoksága első napjaiban Szemere nélkül akarta megoldani serege ellátásának és utánpótlásának problémáit. Nem volt helyes eljárása azért sem, mert egyszerűen tudomást sem vett a kormánybiztos létezéséről. Ebben a kérdésben, a Dessewffy-dandár Miskolcra való kivonásában viszont kétségtelenül neki volt igaza. A parancsnokság átvétele után nyomban felismerte, mégpedig helyesen, hogy hadtestének kiegészítéséhez,

⁴⁴ Az első jelentés OLT OHB 1849:499., a második uo. 1849:500. sz.

⁴⁵ A levél eredetije Miskolci AL. Múzeumi törzssanyag, 1849-es gyűjtemény.

hadrafoghatóvá tételéhez időre van szüksége, arra, hogy a felszerelést, a kiképzést, tehát minden szükséges teendőt nyugodtan, az ellenség meglepetésétől biztosítottan végezhesen el. Egyik legfőbb gondja Schlik esetleges előnyomulásának idejekorán történő felismerése volt; ezért elhatározta, hogy hadtestét Sajószentpéter és Sárospatak között helyezi el, elsősorban Szikszón, Megyaszón, Szántón és Olaszliszkán. Emiatt kellett Dessewffynek is elhagynia Miskolcot, s dandárával Szikszóra menni. Január 16-án a hadtest már ebben a felállásban volt, s 17-én a hadtestparancsnokság is átment Szerencsre. Tokajon csak rak-tárak maradtak, megfelelő őrséggel.⁴⁶

Ebben az elhelyezésben folyt a hadtest kiképzése, a fegyverzetben, felszerelésben vagy bármilyen téren mutatkozó hiányok pótlása. Mindez azonban csak pár napig tartott. Schlik ugyanis, bár a megszállt terület fontosabb városaiba küldött helyőrségek hadtestét annyira lecsökkentették, hogy csak 6 zászlóalja, 5 század lovassága és 26 ágyúja maradt, 17-én megindult Kassáról, dél felé. Szándékában állott „egyrészt, az ellen-séget, még ha az túlerőben lenne is, Tokajnál és Tarcalnál lekötöni és foglalkoztatni, és távoltartani attól, hogy csapatokat küldjön a már pacifikált területekre, továbbá: közelebb lenni a Pesttel való összeköttetéshez; másrészt, ha nem lenne túlerőben, Tokajnál átkergetni a Tiszán és elfoglalni a tiszai átjárót, amely, miután az időjárás enyhül, és a hadtestnek nincs híd-felszerelése, a később Debrecen ellen végrehajtható támadó had-műveletnél döntő fontosságú lesz.”⁴⁷

Egyébként a Schlik-hadtestnek január első felében legnagyobb problémája a budai főhadiszállással való összeköttetés, pontosabban: ennek hiánya volt. A Kassa és Buda közötti terület ekkor még nem került a császáriak kezére; Schlik csapatai Hidasnémetinél délebbre, a Windisch-Grätzé pedig Gödöllőnél keletebbre nem merészkedtek. A közbeeső területet, s rajta a Miskolcon és Gyöngyösön, illetve a Losoncon és Balassagyar-

⁴⁶ Szuper S.: Die Operationen...; a január 16-i elhelyezés Csermelyi őrnagy, hadtest táborkari főnök Tokajból, 1849. január 16-án Farkassányinak írt levele mellékletében, mindkettő Miskolci AL. Farkassányi-iratok. Vö. *Klapka: Nationalkrieg I.* 188–189. old. — A hadtest létszáma ekkor 6110 fő volt, 755 lóval és 34 ágyúval. Ld. Szuper S. id. művének 2. sz. mellékletét.

⁴⁷ A Schlik-hadtest létszáma Winterfeldzug-159. old.; Schlik saját céljáról Boldogkőváralján, 1849. január 25-én Windisch-Grätznek írt hosszú jelentésében. *Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz, 1849.* 1/223 1/2. sz. — Windisch-Grätz már január 19-én megírta Bécsbe Weldennek, hogy Schlik támadni szándékozik, és 21-én már Tokaj környékét fogja elérni. További tervei Debrecen és Nagyvárad ellen irányulnak! E levél fogalmazványa *Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz, 1849.* 1/165. sz.

maton átvezető útvonalat is, ez idő tájt még a magyarok ellenőrizték. Ebben a helyzetben Schlik és Windisch-Grätz egymással csak a duklai szoroson és Krakón át, tehát jelentős kerülővel, vagy pedig titkosírással írt pár soros üzenet formájában levelezhettek. A kapcsolatnak ez a formája bizonytalan és lassú volt; Windisch-Grätz például Schliknek a kassai útközetről január 5-én írott jelentését csak egy hét múlva kapta kézhez.⁴⁸

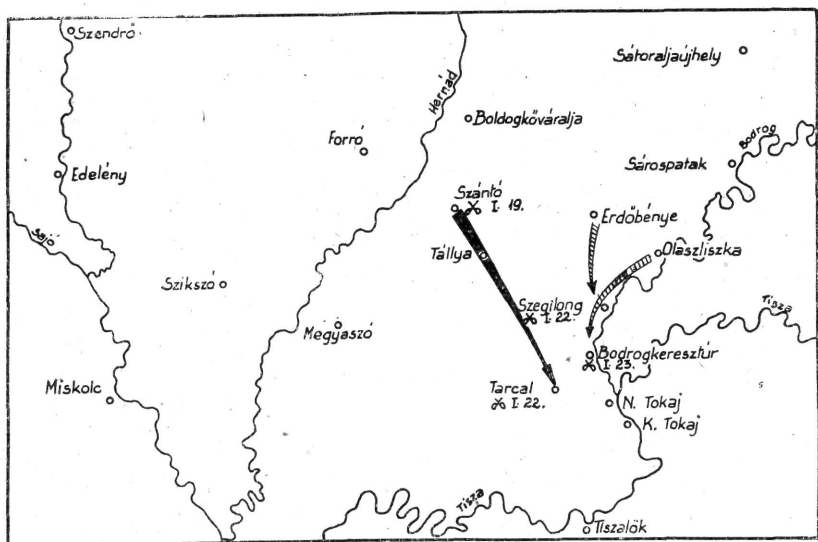
Schlik, mivel hosszabb ideig utasítás nélkül maradt, megpróbált a főhadiszállással közvetlen összeköttetést teremteni. Január 14-én a magyarul beszélő Tomasini hadnagyot 3 lovassal útba indította Buda felé. A hadnagy Szikszóhoz közeledve észrevette, hogy a községben honvédek vannak. Erre visszafordult; de másnap, 15-én, tanulónak öltözve, kíséret nélkül ismét útra kelt és január 18-án akadálytalanul Budára érkezve, Windisch-Grätznek előadta a hadtest helyzetét, a kassai útközet óta eltelt időre vonatkozóan. Jelentette azt is, hogy a Kassánál megvert magyar hadtest ismét összegyűlt, megerősödött, és a parancsnokságot Mészárosról Klapka vette át. „Ilyen körülmények között — folytatta Tomasini — gróf Schlick altábornagy kénytelen a tábornagyot a legsürgősebben kérni erősítések azonnali odaküldésére...” Windisch-Grätz erre elhatározta, hogy az első és a tartalék hadtestből egy-egy dandárt, összesen 4 zászlóalj, 8 lovasszázad és 18 ágyú erőben, Schulzig altábornagy parancsnoksága alatt, másnap, 19-én útba indít Gyöngyösön és Miskolcon át Schlikhez.⁴⁹

E napon, január 19-én, egyébként első ízben került harcra a sor az újjászervezett és megerősödött feltiszai hadtest és Schlik Tokaj felé igyekvő csapatai között. Klapkát sem Schlik előnyomulása, sem néhány nappal később Schulzig hadosztályának közeledése nem érte meglepetésként, mert Tokajba érkezésének szinte első percétől kezdve állandóan figyeltette az ellen-

⁴⁸ A főhadiszállás és a Schlik-hadtest közötti összeköttetés szinte teljes hiányát így nyilant sem a Winterfeldzug, sem más munka nem írja, de a különféle, az iratokban is fellelhető utalásokból egyértelműen a fenti kép alakul ki. Windisch-Grätz január 11-én, a kassai útközet után egy héttel az egészről még csak annyit tudott, „dass Feldmarschall-Lieutenant Graf Schlick, die viel überlegenen Truppen des Mészáros gesprengt und demselben 14 Kanonen abgenommen haben soll” — amiből nyilvánvaló, hogy írásbeli jelentést e napig még nem kapott kézhez. Ld. Ramberg altábornagynak írt parancsát, egykorú másolatban. HLT 1848—49. 8/592. sz. A Winterfeldzugban viszont az áll, hogy január 13-án már választott Schlik január 5-i jelentésére (148. old.), amelyet ebből következőleg január 12-én kaphatott meg.

⁴⁹ Tomasini első kísérlete *Kočičzka* 109. old., álruhás útja uo. 111. old.; megérkezése és jelentése Winterfeldzug 158—159. old. — Egy későbbi útja alkalomával egyébként elfogták, Ld. Kossuth 1849. február 23-i levelét Lutzénszky Pál kormánybiztosnak, ill. Mészáros Hadügyminiszternek, *Kossuth* XIV. 534., ill. 540. old. — Schulzig feladata, hadosztályának összetétele és létszáma Winterfeldzug 160. old.

seget.⁵⁰ Január 18-án jött a hír, hogy a császáriak a kassai úton közelednek, mire Klapka elhatározta: a Tisza vonalát fogja tartani és védeni. 19-én az osztrákok megszállták Forrót, és elővédjük Szántót támadta, ahol a Bulharyn dandárába tartozó Tchorznicki állott, csekély erővel. A magyarok jelentéktelen lövöldözés után este Tállyára vonultak vissza.⁵¹

Az 1849. január 19—23-i harcok

Komolyabb harcra a következő napon, január 20-án sem került sor, csak a Bocskai-huszárok tüzeltek Tállyánál a közeledő

⁵⁰ Klapka nyomban Tokajba érkezésekor, január 12-én levelet írt Boronkay kormánybiztosnak, „Hogy az ellenségnek minden részről mozdulatáról biztosabb tudósításaink legyenek, melylyek szerint intézkedéseinket könnyebb szerrel megteheszük, felkéretik kormánybiztos ur olly intézkedések tétele végett, hogy Patak, Szántó, Pest felé — szóval e környéken merre csak ellenséges erő mutatkozik mindenfelé biztos egyének által a körülmények állásáról kimerítő tudomást szerezvén, arról ide a főhadi-szállásra időnkint körülményes jelentést beküldeni szíveskedjék.” Fogalmazványa Hlt 1848—49. 9/41. sz. — Boronkay január 14-én írásban közölte, hogy ellenség még sehol sem mutatkozik. Olt OHB 1849:469. sz.

⁵¹ Szuper S.: Die Operationen...; Klapka: Nationalkrieg I. 190. old. Kőczyiczka szerint Klapka jó kémei révén az osztrákoknak minden lépéséről értesült; s most is felismerte, hogy támadásuk célja nem Miskolc, hanem Tokaj! Id. mű 114. old. — Az általános helyzetet ld. még Gelich II. 299. és Breit I. 2 236. old. is. A Szántónál vívott kisebb harcról Schlik január 25-i jelentése Windisch-Grätznek, Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz, 1849. 1,223 1/2. sz. és Földváry Pál. polgári biztos jelentése Bónis kormánybiztosnak, Rakamaz, január 20, este 7 óra. Olt OHB 1849:879. sz.

ellenséges lovasságra. Maga Klapka reggel Tállyára ment, majd a nap folyamán elrendelte, hogy a hadtest vonuljon vissza Bodrogresztúrra és Tarcalra.⁵²

E mozdulatokat a dandárok zavartalanul végrehajtották; s Klapka nyugodtan írhatta január 21-én este kilenckor a Honvédelmi Bizottmánynak:

„Schlick egész seregével, Kassán csupán egy pár embert hagyva hátra, három csapatban előre nyomult. A jobb csapat Forró, s Szikszónak, a középső Szántónak, a bal pedig Újhely, s Sárospataknak vette útját. A közép csapat tulajdon vezénylete alatt a legerősebb s mintegy 6000 emberből áll, ezen csapat az én előőrseimet f. hó 19-én Szántónál megtámadván, azokat visszanyomta, más napra azonban szándéklott további előnyomulását ellenében tett intézkedéseim megghiúsították.

A Sárospatak felől felénk haladó csapatnak ma küldöttem egy dandárt elébe, s jó reménységem van, hogy innen visszavonatik:

Miskolczt fel kellett adnom, és pedig azon kettős fontos oknál fogva, először: mert seregeim gyenge száma illy nagy, mintegy 6 mértföldnyire kiterjedő dislocatiot, aziránti félelem nélkül, hogy egyik, vagy másik dandárom el ne metszessen, egyáltalán nem enged, s másodsor minthogy biztos tudósítások által értesülve vagyunk arról: hogy Windischgrätz egy öt zászlóaliból, hét osztály lovasságból, s 12 ágyúból álló sereget Miskolcz felé küldött, mely már tegnap e hó 20-án Gyöngyösön megérkezett. A dolgok illy helyzetében én Tokaj körül vontam össze egész erőmet, hol erős állásomban ha Schlicktől megtámadtatom (mit holnap majdnem bizonyosan várok), részünkre jó eredményt reméljek; azonban, ha a hadak istene mégis ellenkezőleg határozta volna el, akkor visszahúzódásom, ha a Tisza felől nem fenyegettetem, Nyíregyháza felé irányzom, hogy Perczellel egyesülhessek, ellenkező esetben pedig magamat a hegyek közé vetem, és így Zemplinen, Szatmáron által fogom vezetni hadseregem Debreczen vidékére.”⁵³

Ilyen előzmények után másnap, január 22-én érte a hadtestet az osztrákok támadása, két irányból is egyidejűleg. A főerő, a Fiedler és a Pergen dandár, Schlick személyes irányításával, két lépcsőben támadott Tarczalnál, a községtől északra, a Kápolnahegy lejtőjén és a Mádra vezető út mindkét oldalán, egészen a nyugatra elterülő kis erdőig felállított Bulharyn dan-

⁵² Földváry január 20-i. id. jelentése: *Szuper S.*: Die Operationen...

⁵³ A jelentés tisztázata Olt OHB 1849:998. sz. — Ekkor már Szemere is a hadtestnél tartózkodott, de nem tudjuk, mióta.

dár ellen. A Mádtól délre álló magyar előőrsök déltájban, az ellenség közeledtére lassan visszahúzódtak. Az egész vidéket köd takarta, mely megnehezítette a hadmozdulatokat is, de felismerésüket is. A ködben a szemben álló felek tüzésége jóformán szóhoz sem jutott; az előnyomuló császáriak néhány röppentyű-lövésére csak a mádi úton álló fél háromfontos üteg válaszolt. A honvéd gyalogság tüzét azonban a köd nem zavarta, mert a támadók első lépcsőjében haladó Fiedler-dandárt a jórészt huzagolt csövű puskákkal felszerelt magyar csatárlánc megállította. Ebből Schlik kénytelen volt felismerni, hogy már nem a régebbi, többször megvert, elégtelenül vezetett csapatok állnak vele szemben. Ütközetjelentésében külön is kiemelte, hogy a honvédek puskáinak lövedékei „olyan távolságra és mennyiségben hatottak, hogy a hátrább állók és a tüzéség is szenvedett tőlük...”⁵⁴

A megállt császári gyalogság ellen most több huszárroham, majd a 34. és 52. honvédzászlóalj, és a lengyel légió szuronyrohama következett. A harc ide-oda hullámozott, s a harctér végül is a magyarok birtokában maradt; a császáriak kénytelenek voltak visszavonulni — igaz, üldözés nélkül —, egészen Mádig, ahol beszállásoltak.⁵⁵

Ezzel, a Tarcal elleni előnyomulással egyidejűleg Schlik a főerőtől balra is támadást tervezett. Ezért a Sátoraljaújhegyen és Sárospatakon át ugyancsak déli irányban haladó Herzmanovsky őrnagynak írásbeli parancsot küldött, hogy 3 gyalogság és 1 lovasszázadnyi, 3 ágyúval megerősített csapatával Olaszliszkán át, a főerő támadásával egyidejűleg, foglalja el Bodrogkeresztúrt. E parancsot azonban az őrnagy nem kapta meg, valószínűleg a császáriakat állandóan körülrajzó huszárok miatt. Herzmanovsky így nemcsak nem támadott, hanem ő került bele a délután 2 óra tájban Szegilongnál előnyomuló Sulcz dandár

⁵⁴ Klapka első jelentése a tarcali ütközetről Tokajban, január 22-én este fél kilenckor kelt. Olt. OHB 1849:922. sz.; az osztrák támadás részleteire Schlik már id., január 25-i jelentése, Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz, 1849. 1/223 1/2. sz.; *Kočíczka* 122. s. köv. old.; a magyar mozdulatok *Szuper S.* id. mű, téves dátummal.

⁵⁵ Schlik különösen a Wilhelm 3. zászlóaljra panaszkodott id. jelentésében, mint amely többször is megfutamodott. Több fontos részletet tartalmaz Klapka második, január 22-én este kilenckor írt jelentése is. Olt. OHB 1849:998. sz. — A harc során Fiedler tábornok, dandárparancsnok, a ködben a honvédek közé tévedt, s — nyilván szorult helyzetében — fehér kendőt lobogtatott. Amikor azonban erősítés érkezett, ő akarta a magyarokat foglyainak nyilvánítani, de lövöldözés keletkezett, s végül a császáriak szorultak vissza. — Ezt az esetet különben Schlik is, *Kočíczka* is a magyarok „árulás”-ának tüntetik fel. *Kočíczka* 127–128. old. Ellenkezőképpen írja le az esetet Földváry Pál, Rakamazon, január 22-én este 8-kor Bónisnak szóló jelentésében. Olt. OHB 1849:931. sz., és Szemere, Klapka már id. első jelentéséhez fűzött kiegészítésében. E kettő együtt jelent meg a *Közlöny* 1849. január 24-i számában.

tüzébe. A sűrű ködben Sulcz nem tudta felismerni az ellenfél erőinek nagyságát, ezért harcolva Keresztúrra húzódott vissza, és ott védőállást foglalt.⁵⁶ Klapka erre megparancsolta Dessewffy alezredes dandárparancsnoknak, hogy 23-án 2 zászlóaljjal, 1 lovasszázaddal és 2 úteggel támadja oldalba Herzmanovskyt. E napon, tehát 23-án az ellenség reggel 8-kor támadást kezdett Bodrogkeresztúr ellen, de Sulcz dandárának szemközt, Dessewffy dandárának pedig nyugat felől, tehát a jobbszárnya ellen folytatott erőteljes harca következtében visszaszorult, észak felé. Ekkor azonban újabb támadás érte, mert Sulcz még 22-én írásbeli utasítást küldött a két századdal Erdőbényén, az ellenség háta mögött maradt Szél János századosnak: „Szél János, lőjj holnap a hátba.” Szél időben érkezett, s a hátráló osztrákokat 2 háromfontos ágyújával Bodrogkeresztúr felé, Sulcz és Dessewffy üldöző zászlóaljaira vetette vissza.

A kezdeményezés ezzel teljesen a honvédek kezébe került át. Most már közvetlenül rohamozták a több oldalról szorongatott ellenséget. Ennek során a 43. zászlóalj parancsnoka, Kálnoky Antal százados kézitusában elesett. Hősi halálát megbosszulandó, zászlóalja újult erővel támadt a császáriakra, és szétverte őket. Herzmanovsky csapatának megmaradt része végül is Mád felé menekült, s itt csatlakozott a mintegy 6 óras harc tartama alatt teljes tétlenségben várakozó főerőkhöz.⁵⁷

A kétnapos harc mindenben, még veszteségekben is felülmúlta a hadtest előző ütközeteit. Az új hadtestparancsnok megfelelő intézkedéseiről, lelkes katonáinak győzelmet hozó helytállásáról az ellenfél parancsnoka, gróf Schlik altábornagy ezt jelentette Windisch-Grätznek: „Nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy a világos havon, ahol minden alakulatot pontosan lehetett látni és számavenni, az oszlop- és tömegkötelékek magatartása nemcsak jó vezetőre vallott, hanem a végrehajtás pontossága is begyakorolt csapat hatását tette rám...” — Egyébként a császáriak e jelentés szerint 151, Kočičzka szerint pedig 214 embert, köztük 60 halottat vesztek. A magyar veszteség Szuper szerint 130 körül lehetett, vagyis jóval alacsonyabb az ellenségénél. A harc után Schlik Mádön sem mert maradni, hanem tovább folytatta a visszavonulást, és 24-én már a Szántó

⁵⁶ A parancs elfogásáról Schlik id. jelentése, Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz, 1849. 1/223 1/2. sz. és Kočičzka 123. old.; Sulcz visszavonulásáról Klapka Tokajban, január 23-án kelt jelentése, OLT OHB 1849:998. sz.

⁵⁷ Dessewffy feladata Klapka január 23-i jelentésében, valamint Szuper S.: Die Operationen..., ez utóbbi Szél százados szerepére és Kálnoky százados elestére is. Több fontos részletet tartalmaz Szemere Tokajban, január 23-án este hétkor az OHB-nak írt jelentése is, OLT OHB 1849:958. sz., melynek jórésze megjelent a Közlöny 1849. január 24-i számában.

és Vizsoly közötti területet szállta meg, főhadiszállásával Boldogkőváralján.⁵⁸

Hadteste első győzelmének hatására Klapka január 24-én elhatározta, hogy nyomban követi az ellenséget. Ennek megfelelően 25-én a Desseffy-dandár elővédként Tállyára, a hadtest többi része pedig Mádra vonult. Az előnyomulást azonban félbe kellett szakítani, mert a már említett, Windisch-Grätz által 19-én útnak indított, Schlik hadtestéhez vonuló erősítés, Schulzig altábornagy két dandárból álló hadosztálya 25-én elérte Miskolcot. E jelentékeny ellenséges erő Miskolcon való felbukkanása sem Klapkát, sem Szemerét nem érte meglepetésként, mert közeledéséről már napok óta tudtak.⁵⁹ Az ellenség erőinek egy teljes hadosztállyal való erősödése a hadihelyzetet mégis gyökeresen megváltoztatta. Ha a feltiszai hadtest, előnyomulását folytatva, még jobban megközelíti Schlik csapatait, kiteszi magát annak a veszélynek, hogy Schulzig a háta mögött Szerencsen át eléri Tokajt, s a magyar hadtest így két tűz közé kerül. Második lehetőségként felvetődhetett, hogy azonnal nyugat felé fordulva, megtámadnák Schulzigot Miskolcon, s ezzel meggátolnák, vagy legalábbis erőteljesen megzavarnák és hátráltathatnák egyesülését Schlikkel.

Ennek a lehetőségnek, s egyáltalán a magyar hadtest bármiféle támadásának valóra váltását azonban egy további körülmény lehetetlenné tette. Szemere már idézett, főleg a bodrogkeresztúri harcot részletező, Tokajban, január 23-án, este hétkor írt jelentésének utolsó előtti sorában ezt írta a Honvédelmi Bizottmánynak: „Hanem töltvényt, töltvényt, különben tágítunk.” Ugyanebben az ügyben aznap egy teljesen külön levelet is küldött:

⁵⁸ Schlik jelentése Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz, 1849, 1/223 1/2. sz.; *Kočičzka* 134. old. — Jóllehet Schlik, többször idézett jelentésében a kétnapos harc eredményéről szűkszavúan csak annyit írt, hogy sikerült megtartania a csatateret, de mégis ő vonult vissza Mádra, a legkülönbözőbb osztrák munkák egybehangzón nagy győzelemről írnak. Így *Kočičzka* 131. s köv. old.; *Winterfeldzug* 212. old. és a K. K. Generalstab kiadásában megjelent *Kriegs-Chronik Oesterreich—Ungarns. Militärischer Führer auf den Kriegsschauplätzen der Monarchie*, III/2. rész. Wien, 1891. 385. old. — Ezzel szemben a magyar győzelem ténye nemcsak Klapka és Szemere jelentéseiből, hanem a harc kimenetelének híréből is kitűnik. Ifj. Mácsai Lukács például Ungvárról, 1849. január 27-én ezt írta Debrecenbe Madarász Lászlónak: „Schlik megveretésének híre az Ungvári lakókban jobb hangulatot szült...” OLT Büm. 1849, RPO 1, kútfő, 444/a. sz. 213. rakt. sz.

⁵⁹ A magyar hadtest mozdulataira *Szuper S.*: Die Operationen..., téves dátummal; a Schulzig-hadosztály menetéről a jelentések Kriegsarchiv, Krieg in Ungarn, Armeekorps Jellachich 1849, 1. fasc.-ban található, így Brandenstein százados Gödöllőn, január 19-én kelt jelentése Jacobs őrnagynak, 1/90. sz. és a Miskolcon, január 26-án kelt jelentés a bevonulásról és az általános helyzetről uo. 1/125. sz. — Miskolc megszállására ld. még *Szücs Sámuel*: Miskolczi jegyzetek a szabadságharc idejéből. Borsod-Miskolczi Köziöny, 1886, december 12. sz.

„Puskatöltényünk nincs csak 3000, pisztolytöltény 6395. E szerint rendkívül *gyorsan* kérek küldeni puskatöltényeket.

Itt fegyver lehet 7000. Kellene töltény per 60, 420 000. De tudom, hogy az lehetetlen, tehát e mennyiség küldessék el kétszerre vagy háromszorra, mert különben harcolni lehetetlen.

Az arány ez: *fele* gyutacsos, *fele* kovás, mert emez lőkupa-gos fegyverbe is jó. Lőkupa-g nagy, belga, kell legalább 60 000. Egy bizonyos mennyiség *tüstint* küldetnék.

Magam sürgetem a töltények állapotját, — más kötelessége volt volna már napok előtt bejelenteni s kívánni. De itt még nem tudom mire is kell kiterjedni az ember figyelmének.”⁶⁰

Ilyen lőszerellátottság, inkább: ellátatlanság mellett már a január 25-én elkezdett előnyomulás is túlzott merészség volt, Schulzig közeledtével viszont a hadtest egyenesen veszélyes helyzetbe kerülhetett. Ilyen körülmények között Klapka az egyedüli helyes megoldást választotta: visszavonult előző tarcall és keresztúri állásába. Közvetlen veszély a hadtestet még nem fenyegette, Klapka figyelte az ellenség mozdulatait, és a Debrecenből kért lőszert és erősítéseket várva, alparancsnokaival a teendőkről tanácskozott.⁶¹

E visszavonulás helyességét és szükségességét legjobban Schliknek a január 25-én Boldogkőn kidolgozott és írásban is rögzített terve bizonyítja. E terv szerint a császári hadtest a magyarok további közeledése esetén visszavonul Hidasnémetiig és ott megfelelő állást foglalva, Klapka csapatait a Windisch-Grätz által küldött erősítés megérkeztéig foglalkoztatja. Ekkor több oldalról egyidejűleg támadva, Klapka hadtestét esetleg megsemmisíthették volna. Tervének sikerében azonban maga Schlik sem bízott túlságosan, mert a következő sorban már ezt írta: Az ellenség „a közelgő segédcsapatról ugyanolyan jól van értesülve, mint én, és nem megy bele a csapdába...”⁶²

⁶⁰ Szemere január 23-i első jelentése Olt. OHB 1849:958. sz., a második uo. 1849:957. sz. — A jelentésben említett fegyverekre és lőszerfajtákra ld. *Csillag Ferenc*: Szuronyos puská a 48-as hónap végén. Honvéd, 1948. 8—9. sz. 67. s. köv. old. Szemere jelentéséből tehát kiténik, hogy 7000 puskához 3000 töltényük volt, vagyis még minden második fegyverre sem jutott egy töltény! A lőszergyártásra és ellátásra ld. *Bakó Imre* méltánytalanul keveset idézett doktori disszertációját, *A Magyar Állami „Országos Fegyvergyár” működése 1848—49-ben*. Bp. 1942., különösen 56., 58. és 112. old.

⁶¹ *Szuper S.*: Die Operationen...; *Klapka*: Nationalkrieg I. 203—204. old. — E visszavonulásban különben Mészáros hadügyminiszter 1849. január 25-i, Klapkát 1 zászlóaljnak és 1 ütegnek Tiszafüredre küldésére felszólító parancsa is szerepet játszhatott. Tiszafüred környékén ui. január 21-e után álhírek terjedtek el nagyobb ellenséges erő közeledéséről, s ezeknek eleinte a kormány is hitelt adott. Mészáros parancsa, a Winterfeldzug 195—196. oldalon közölt német nyelvű változat alapján *Gelich* II. 292—293. old.; az eset részletes leírását ld. tölem: *A Perczel-hadtest januári ellentámadása*. HK 1961. 2. sz. 693—694. old.

⁶² Schlik 1849. január 25-i jelentése Windisch-Grätznek. Kriegsarchiv. Hauptarmee Windisch-Grätz, 1849. 1/223 1/2. sz.

Tarcali és bodrogkeresztúri veszteségei után, a honvédek elszántságát közlő tapasztalva Schlik semmiképpen sem gondolt támadásra, hanem várta Schulzig hadosztálya megérkezését. Az idő azonban a magyar hadtestnek dolgozott. A Miskolcra 25-én bevonult Schulzig-hadosztály egyelőre tétlenül maradt, csak Parrot vezérőrnagy ment előre január 26-án 1 zászlóaljjal, 4 lovasszázzal és 1 üteggel, Szikszóig. E napon létrejött ugyan a kapcsolat Schlik hadtestével, de ez még nem jelentette az erők egyesítését, és támadásra sem lehetett gondolni. Schlik ugyanis azt a hírt kapta, hogy a magyarok Kassa irányába nyomulnak. Megfelelő képek hiányában nem lehetett megállapítani, mi igaz a hírből és főleg mekkora erőkről van szó. Schlik ezért megparancsolta, hogy a Pergen-dandár január 27-én reggel négykor Vizsolyból elindulva, Pálházán át vonuljon Sátoraljaújhely felé. Attól tartva, hogy esetleg az egész magyar hadtest megindult Kassa ellen, Schlik intézkedéseket tett a Sátoraljaújhely felé küldött Pergen-dandár biztosítására, főhadiszállását áttette Hidasnémetibe, s ide rendelte Forróról Parrot dandárát is, Schulzignak pedig hadosztálya megmaradt részével Forróra kellett menetelnie.⁶³

Pergen időközben megállapította, hogy a magyar hadtest állítólagos Kassa elleni előnyomulásáról szó sincs; Sátoraljaújhelyen csak jelentéktelen magyar helyőrség van. Dandárával január 28-án déli 1 órakor akadálytalanul megszállta a várost, Schlik pedig elrendelte a hadtest többi dandára mozdulatainak megállítását, s ő maga is visszatért előző főhadiszállására, Boldogkőváraljára. Hadteste 29-én a következő helyzetet foglalta el:

Fiedler vezérőrnagy dandára: 3 zászlóalj, 2¹/₂ lovasszázzal, 14 ágyúval Mádton. Pergen vezérőrnagy dandára: 10 gyalog-, másfél lovasszázzal 12 ágyúval Sátoraljaújhelyen, 2 gyalogszázzal Kéren, 1 zászlóalj és 1 lovasszázzal a főhadiszállás mellett Boldogkőváralján.

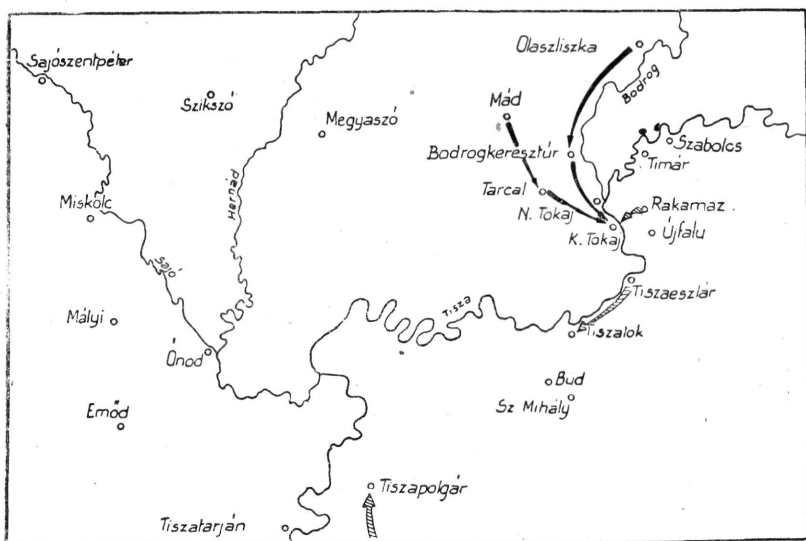
Schulzig altábornagy hadosztályából Parrot vezérőrnagy dandára: 2 gyalogszázzal Gibárton, 4 gyalog-, 6 lovasszázzal 6 ágyúval Szántón és Kéren. Kriegern vezérőrnagy dandára: 2⁴/₆ zászlóalj, fél lovasszázzal 12 ágyúval Forró, 2 gyalog-, fél lovasszázzal Zsolcán a Sajó-hídnál, végül 1 lovasszázzal Putnok felé cirkált.

Ezenkívül Deym vezérőrnagy dandárából 1 zászlóalj, fél lovasszázzal 4 ágyúval Kassán, 2 század 2 ágyúval a felállításban levő gróf Szirmay szabadcsapattal Eperjesen — és Kieseewetter

⁶³ *Kočížka* 143—144. és 147. old.; *Winterfeldzug* 221. old.

őrnagy parancsnoksága alatt 4 gyalog-, fél lovasszázad és 3 ágyú Lócsén.⁶⁴

Ez az elhelyezkedés 30-án csak annyit változott, hogy Pergen dandára Sátoraljaújhelyről előrenyomult Olaszliszkaig. Másnap, január 31-én Schlik kiadta a parancsot a Tokaj elleni hadműveletre. Pergen dandára Bodrogkeresztúron, a Fiedleré pedig Tarcalon át közeledett a városhoz, Parrot dandára pedig a tartalék volt.⁶⁵

A tokaji ütközet 1849. január 31-én

Mint már említettük, Schulzig közeledésének hírére Klapka hadteste január 26-án Tarcál és Keresztúr környékére vonult vissza. Klapka itt haditanácsot tartott. Ezen ő maga továbbra is Tokaj védelme mellett foglalt állást, de alvezérei meggyőzték álláspontjának helytelenségéről. Schlik hadteste, a jelentős erőgyarapodás után, a tarcali és keresztúri állás elleni támadással egyidejűleg az ezen állásokban harcoló csapatok hátába kerülhetett volna. Ha pedig Tarcál helyett Kistokajban védekeznek,

⁶⁴ Schulzig Forrón, 1849. január 30-án kelt jelentése Jellasicsnak, Kriegsarchiv, Armeekorps Jellachich, 1849. 1/151. sz.; *Kočízka* 147–148. és 151. old.; *Winterfeldzug* 222. old.

⁶⁵ *Winterfeldzug* 222–223. old.; *Kočízka* 153. old.

a szűk helyen a hadmozdulatokat nem tudják megfelelően végrehajtani, s esetleges csatavesztés esetén az egyetlen Tisza-hídon nem is tud az egész hadtest visszavonulni, mert ehhez legalább 3 hídra lenne szükség. Marad tehát egyetlen megoldás, a Tisza egész jobb parjának, így magának Tokajnak is a feladása, s átmenni a bal partra, a Tisza mögé.⁶⁶

A haditanács végül is ez egyetlen lehetőség mellett foglalt állást, mire a hadtest január 28-án Tarcalból Keresztúrra, onnan pedig Tokaj érintésével a Tisza keleti partjára vonult, az egy évvel azelőtt épült Tisza-hídon. Klapka elrendelte, hogy a híd gerendáit fel kell szedni, és a hidat felgyújtásra előkészíteni. Ezt a parancsot azonban Friwisz tüzérszázados félreértette, és elrendelte a híd felgyújtását.⁶⁷

Január 30-án a feltiszai hadtest a következő állást foglalta el: Sulcz dandára a jobbszárnyon, Szabolcs és Timár községben; Dessewffy és Gedeon dandára mint közép Kakamazon; Bulharyn dandára pedig Újfaluban és Eszláron. E mozdulatok megvalósítása közben kapta kézhez Klapka Kossuth válaszát a tarcali és bodrogkeresztúri győzelmet hírül adó, és segítséget kérő jelentéseire. E levélben Kossuth kifejezi elismerését a hadtest egyszerű győzelmeiért, felsorolja, hogy a hadtest erősítésére milyen intézkedéseket tettek, s végül közli, hogy Perczel hadtestéből 4000 katona Dembinski vezetésével útban van, szintén az ő segítségére. Klapka megmarad saját hadteste élén, de az egész erő főparancsnoka Dembinski lesz.⁶⁸

Kossuth ezen levele igazolta a haditanácson elhatározott terv helyességét. Igaz, Tokajnak, ennek a fontos tiszai átkelőhelynek feladását nem lehetett örvendetes dolognak tekinteni, ez idő tájt azonban, Dembinski délről, Görgey erőinek pedig észak felől való közeledésének napjaiban⁶⁹ a legfontosabb a hadtest megóvása volt. A Szabolcs és Eszlár között elfoglalt állásból Klapka a siker reményével szállhatott szembe Schlik tokaji vagy Tokaj-környéki esetleges átkelési kísérleteivel. Igaz, kissé lejjebb a Tisza folyása mentén, Tiszalöknél is volt alkalmas átkelőhely, s idáig a hadtestet a Tokajjal szembeni állás alapos gyengítése nélkül már nem lehetett kiterjeszteni, de most, Dem-

⁶⁶ Szuper S.: Die Operationen ...

⁶⁷ Szuper S. id. mű; Friwisz ügyére Kossuth 1849. február 1-i rendelete a hadügyminisztériumnak, Kossuth XIV. 283–284. old.; vö. *Gelich* II. 306–307. old.

⁶⁸ A *Nationalkrieg* I. 199. s. köv. oldalon németül január 29-i, az *Emlékeimből* 83. s. köv. oldalon január 27-i keltezéssel magyarul közölt levél Kossuth XIV. 252. s. köv. old.

⁶⁹ A Görgey Artur tábornok vezette feldunai hadtest 1849. január 27-én elindult Besztercebányáról a Szepesség felé. Ld. *Görgey A.: Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években.* Bp. 1911. I. k. 166. old.

binski közeledésével ebből az irányból, tehát Lök felől már nem kellett veszélyel számolni.

Dembinski erőinek megérkezte előtt azonban a hadtest még egy alkalommal ütközetbe került. Január 31-én Schlik csapatai Bodrogkeresztúron, illetve Tarcalon át megindultak Tokaj felé. A Tokajban az ellenség figyelésére maradt honvédek déli 12 óra után Kistokajban kerítések és házfalak védelméből puska-tűzet nyitottak az odaérkező Schlik-hadtest élén haladó Fiedler-dandár előosztágára. Ez az előosztág egy gyalogzászlóaljból, röppentyűvetőkből és hatfontos ágyúkból állott. A honvédek tüze olyan heves és hatásos volt, hogy a császári elővéd csak röppentyűinek bevetésével tudta kikényszeríteni a bejutást a városba. A honvédek szüntelenül lövöldözve, az ellenük irányított röppentyűk tüzeiben húzódtak vissza az utcákon át, majd a jég hátán a Tisza túlsó oldalára.

Itt, a bal parton Zákó őrnagy 34. honvédezászlóaljja állott, vastagtörzsű fák és szénakazlak mögött, és részben huzagolt csövű puskáiból szünet nélkül tüzelt a folyó túlsó oldalára. Kočzičzka szerint ez a tűz olyan heves volt, hogy a császáriak Tokaj délkeleti kijáratánál meg sem tudtak mozdulni. Fiedler ekkor ismét a röppentyűvetőkkel tüzeltetett, s ezek lövedékei felgyújtották a szénakazlakat. A 34. zászlóalj azonban kitarított helyén, és visszaüzte a jégen a bal partra szándékozó 3 századnyi ellenséges gyalogságot is. Közben a császáriak ágyúkat állítottak fel a jobb parti hídfőnél, melyek tüzeit Zákó 2 háromfontos lövege viszonzta. A 34. zászlóalj löszere nemsokára elfogyott, s a zászlóalj kénytelen volt visszahúzódní, de nyomban helyébe lépett a Gedeon-dandárból küldött erősítés, míg Dessewffy dandára tartalékul, Rakamaztól északra, a magaslaton vonult állásba.

Schlik eredetileg, mint az a január 25-én Windisch-Grätz¹ nek küldött jelentéséből félreérthetetlenül kitűnik, Tokajnál át akart kelni a Tisza bal partjára, hogy innen Debrecen ellen támadjon. E tervének sikerében annyira biztos volt, hogy már a magyarok Debrecen elvesztése utáni visszavonulásának lehetséges irányait is latolgatta. Itt azonban, Tokajban, a dolog egészen másként alakult, mint azt ő hat nappal ezelőtt Bodrogkővárálján eltervezte. A bal part ellen küldött gyalogsága kénytelen volt a jégen visszafordulni, a jobb parton pedig, a szűk helyen sem gyalogsága, sem tüzésége nem tudott kibontakozni.

Időközben a 34. zászlóalj löszert vételezett, és visszatérve a Tisza partjára, folytatta a tüzelést. Klapka ekkor egy hatfontos és egy fél tizenkétfontos üteget is harcba vetett, azzal a fel-

adattal, hogy a túlsó parton mozgolódó ellenséges gyalogságot ugrasszák széjjel, Schlick ágyúit szereljék le, végül a zsinagógát, mivel az ellenség valószínűleg oda összpontosította lőszerkészletét, gyűjtsák fel. A magyar lövegek előreügettek, és lemondonyozva, tüzet nyitottak a kijelölt célpontokra. Tüzük eredményes volt, mert kartácsaik és a haubicok gránátjai elárasztották Tokaj kijárait, a Tiszára nyíló utcákat. Schlik gyalogsága visszavonult, s ágyúi is hamarosan elhallgattak. A város több helyen kigyulladt, mire az osztrákok kénytelenek voltak lőszerkocsijaikat sürgősen biztonságba helyezni. Legtovább a röppentyűüteg tüzelt, s veszteséget is okozott a magyar fél tizenkétfontos tüzéreinek. Ezért a magyar ágyúk a Tisza partjához közelebb menve, néhány kartácsot lőttek a röppentyűvetők közé; erre azok is sietve elhagyták a harcteret.⁷⁰

Időközben besötétedett, és Schlick kiadta a parancsot a visszavonulásra. A Tisza-part megfigyelésére kisebb gyalogos erő maradt vissza; Fiedler dandára Tarcalba, a főhadiszállás pedig Mádra ment. Az osztrákok Tokajnál saját bevallásuk szerint csak 3 halottat és 11 sebesültet vesztek, míg a magyar veszteség Szuper szerint 5 halott és 18 sebesült volt. — A harc kezdete előtt Klapka Bulharyn dandárát Tiszalök felé küldte, egy ottani esetleges ellenséges átkelési kísérlet időben történő észrevételére. Klapka arra számított, hogy Tokajnál, mivel a csapatok kifejlődésére nincs hely, az ellenség csak látszattámadást intéz, s főerőivel Löknél szándékozik átkelni. Ez átkelés idejekorán történő felderítése, és a Debrecen felé történő saját visszavonulás biztosítása lett volna Bulharyn lovasságának feladata.⁷¹

Schlik azonban nemcsak Löknél nem szándékozott átkelni, de február elsején már azt jelentette Windisch-Grätznek, hogy egy Debrecen elleni előnyomulás csak akkor lesz „lehetséges”, ha kemény fagy áll be. Ellenkező esetben, ha teljes olvadás jön, és a Tisza jege elvonul, „akkor innen egy hadművelet Debrecen ellen a legközelebbi jövőben lehetetlen...” Ez az óvatos fogalmazás már előkészítette a következő napokban megvalósított elhatározást, a Debrecen elleni támadás tervének teljes feladását. Február 3-án Gablenz őrnagy, Schlik vezérkarának főnöke,

⁷⁰ Szuper S.: Die Operationen... tévesen február 2-i dátummal; *Klapka: Nationalkrieg I.* 204. s. köv. old.; *Kočízka* 153. s. köv. old.; Szemere Rakamazon, 1849. január 31-én este kelt, az OHB-nak küldött jelentése OLT OHB 1849:1307. sz.; ennek kivonata Közlöny, 1849. február 2. sz.

⁷¹ *Kočízka* 155. old.; Winterfeldzug 223. old. — Bulharyn lovasságának feladatára Szuper S. id. mű. — A hadtest Schlik visszavonulása után, egész éjen át részben készütségben volt, részben a szabad ég alatt táborozott. Ld. Klapka Rakamazon, február 1-én kelt utasítását élelmezési ügyben Farkassányihoz. Miskolci AL. Farkassányi-iratok.

már azt jelentette Hess altábornagynak, a császári vezérkar főnökének Olaszországba, hogy „aki ismeri a magyar viszonyokat, belátja, lehetetlen ilyen mocsaras talajon, híd és hídfelszerelés nélkül, támadólag előnyomulni Debrecen ellen...”⁷²

Január 31-re, a Schlick-hadtestnek a Tisza bal partjára tervezett átkelési kísérlete napja egyben ez átkelés utolsó lehetősége is volt. E napon, január 31-én Görgey Artúr tábornoknak a Felvidéken vonuló hadteste már a Szepesség felé közeledett Igló, illetve Lőcse irányába. Windisch-Grätzhez küldött február 1-i jelentésében Schlik erről, a Deym-dandárt hamarosan vesztélyezettő magyar hadmozdulatról még nem tett említést, ami arra utal, hogy ekkor még nem kapott róla jelentést. Volt viszont híre arról, hogy Kassán és környékén „a kedélyek rendkívül izgatottak”; — az ottani lakosok nyilván jobb hírszolgálatlal rendelkeztek gróf Schlik altábornagynál. Schlik mindenesetre jelentette, hogy Pergen dandára Bodrogkeresztúrra, Fiedleré Mádra, Parroté pedig Szántóra vonul, egyidejűleg Schulzig altábornagy 2 zászlóaljjal, 4 lovasszázaddal és 2 ágyúval Kassára menetel.⁷³

Schulzig február 2-án Kassára érkezett, onnan pedig Deym a Szepesség felé indult, mivel ekkorra már pontosabb hírek érkeztek Görgey közeledéséről. A hadtest főerőit ezért fokozatosan észak felé mozdították, s február 5-én végleg elhagyták Miskolc és Szikszó vidékét.⁷⁴

Január 31-én, a tokaji ütközet időpontjában egyébként az új magyar főparancsnok, Dembinski altábornagy már Polgáron tartózkodott. Itt több napot eltöltött, noha még január 30-án, Egyeken megkapta Klapka levelét, melyben az ezredes, Schlik és Schulzig egyesülésének megtörténtét jelentve, kérte az új főparancsnokot, siessen Tokaj felé. Klapka parancsára a táborkar főnöke, Csermely őrnagy már február 2-án Tiszalökön várta Dembinskit, de hiába. Február 3-án Csermelyi, Szemere kor-

⁷² Schlik Mádon, 1849. február 1-én kelt jelentése Windisch-Grätznek, Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz, 1849. 2/9 1/2. sz.; Gablenz jelentése uo. 1849. 2/22 1/2. sz.

⁷³ Görgey A. I. 168. és id. Görgey I. I. 173–174. old.; Winterfeldzug 224. old.; Schlik id. jelentése Kriegsarchiv, Hauptarmee Windisch-Grätz 1849. 2/9 1/2. sz.

⁷⁴ *Kočíčzka* 161–162., ill. 171. old. — Miskolcra az utolsó ellenséges csapat 1849. február 6-án vonult ki. Ld. *Szücs Sámuel*: Miskolczi jegyzetek a szabadságharc idejéből. Borsod-Miskolci Közlöny, 1886. december 12. sz. — A visszavonulás alkalmával Schlik az állami pénztárakból, elsősorban a sőhivatalokból, fegyveres erővel elvitte a fellelhető pénzt. Ld. *Kočíčzka* 162. old. A tokaji sőhivatalból 1849. február 3-án, délben fél egykor erővel 118 Ft-ot vittek el, Könyig János pénztárnok ugyanezen a napon kelt, Farkassányinak küldött jelentése szerint, Schlik sajátkezűleg aláírt, írásbeli parancsára. Miskolci AL. Farkassányi-iratok, 749. sz.

mánybiztos megbízásából is, levélben ismét kérőleg fordult Dembinskihez, a mielőbbi jövetel ügyében.⁷⁵

Végül, február 4-én az új főparancsnok megérkezett Rakamazra, s a Perczel hadtestből magával vitt, Kazinczy Lajos alvezéres vezette hadosztályt Klapka hadtestéhez csatolta. Ezzel a hadtest 14 zászlóaljra, 15¹/₂ lovasszázadra és 41 lövegre növekedett, összlétszáma közel 12 000 fő lett.⁷⁶ Létezése második hónapjának végén a volt „éjszaki mozgó sereg”, most már 1. hadtest néven, így a Dembinski főparancsnoksága alatt összpontosuló új sereg kötelékébe került. A decemberi és január eleji, még védelemre sem alkalmas hadtest erre az időre támadó hadműveletre is kész, a kormány terveinek megvalósításába bevonzható erővé fejlődött. Része volt ebben a vereségeknek, a vereségekből leszűrt tapasztalatoknak, a hadtest fiatal parancsnoka, Klapka ezredes és tisztjei munkájának, egyre eredményesebb vezetési módszerének, a kormánybiztosoknak és a hadtestnél ténykedő többi polgári személynek, de a Honvédelmi Bizottmánytól küldött segítségnek, erősítésnek, felszerelésnek is. Végül, s egyben talán elsősorban annak a jó szellemnek, amelyre nemcsak a hadtest parancsnoka, Klapka ezredes számíthatott, hanem amelyet kénytelen volt, egyre növekvő mértékben számításba venni az ellenfél, gróf Franz Schlik altábornagy és hadteste is.

⁷⁵ Klapka levelének szövege nem ismeretes, tartalmát említi ő maga, *Nationalkrieg* I. 221. old.: Csermelyi Tiszalőkön, 1849. február 3-án Dembinskinék írt német nyelvű levele Olt Dembinski-iratok, III. k. 7. sz.; Szemere Nagyszőlősi, 1849. február 2-án írta az OHB-nak: „Dembinszky tábornokkal holnap délben értekezünk, Lőkön.” Olt OHB 1849:4139. sz.

⁷⁶ Tokajban, 1849. február 5-én kelt „Ordre de Bataille”. *Szuper* S. id. művének, Olt Görgey-család lt. 1848—49. 11/b. fasc., 3. sz. melléklete.